

Ім'я користувача:
Полтавський інститут економіки і права Полтавськи...

ID перевірки:
1016318740

Дата перевірки:
04.06.2024 20:15:01 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
05.06.2024 09:44:53 EEST

ID користувача:
100011301

Назва документа: Тімченко_магістерська робота

Кількість сторінок: 70 Кількість слів: 21942 Кількість символів: 133853 Розмір файлу: 446.88 KB ID файлу: 1016116765

38.8% Схожість

Найбільша схожість: 14.3% з Інтернет-джерелом (https://uu.edu.ua/upload/Nauka/naukovi_vydannia/ivanova_i_b_socia...)

38.8% Джерела з Інтернету

776

Сторінка 72

2.9% Джерела з Бібліотеки

31

Сторінка 79

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнено

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнено

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

2

Розділ 1.

Теоретичні засади вивчення особливостей соціальної активності літніх людей похилого віку.

1.1. Визначення поняття «людина похилого віку», та її сутність.

«Старіння населення - одна з домінантних тенденцій ХХІ століття», - йдеться у доповіді фонду ООН в області народонаселення. В останні роки дуже багато обговорюється про старіння населення на планеті різними міжнародними організаціями та науковими центрами. Всесвітня організація охорони здоров'я визначила, що до категорії людей похилого віку належать особи старше 60 років. Але в деяких зарубіжних країнах значно знизили пенсійний вік. Так, наприклад, пенсійний вік Бельгії, Австрії, Греції, Канаді, Великобританії, Іспанії, Португалії, Швейцарії та Швеції становить для чоловіків 65 років, а для жінок 55-57 років, у США -70 років, у Франції – 60 років.

Нещодавно населення світу досягло порядку 6,2 млрд. людей, а вік кожного десятого землянина досягнув 60 і більше років. За прогнозами ООН порівняно з 1950 роком до 2025 року населення світу зросте у три рази, а чисельність людей похилого віку - у 6 разів.

З 2021 року люди похилого віку опинились в центрі уваги світової громадськості у зв'язку із проголошенням Декади (Десятиліття) здорового старіння ООН (2020- 2030), яка була схвалена 194 державами-членами ВООЗ 3 серпня 2020 р. та Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 2020 року. Десятиліття здорового старіння («Десятиліття») зобов'язує ВООЗ та ООН 10 років співпраці та дії. Це об'єднує уряди, громадянське суспільство, міжнародні агентства, професіоналів, наукові кола, засоби масової інформації та приватних осіб для співпраці у покращенні життя людей похилого віку, їхніх сімей та

громади. Декада фокусується на тому, що можна зробити для людей похилого віку для покращення їхнього життя.

В концепції розглядаються чотири напрямки дій:

- 1) зміцнення здоров'я, запобігання захворюванням;
- 2) покращення функціональних можливостей;
- 3) створення сприятливого до літньої люди соціального середовища.

Здорове старіння — це динамічний процес, який охоплює всіх літніх людей і вимагає загальносуспільного підходу.

Багато хто з науковців, які вивчають наслідки старіння задаються питанням: які будуть наслідки для соціального розвитку ? і на які ж сфери життєдіяльності суспільства вплине процес його старіння?

Цілком очевидно, що наслідки будуть носити різносторонній характер і відіб'ються на всіх процесах, зв'язаних із соціальним розвитком суспільства.

Геронтолог К. Вінтор виділяє наступні стереотипні погляди на старих людей:

- 1) усі літні люди схожі один на одного;
- 2) люди старшого віку соціально ізольовані;
- 3) більшість з них має слабе здоров'я;
- 4) звільнення з роботи породжує більше проблем для чоловіків, ніж для жінок;
- 5) більшість людей похилого віку ізольовані від своїх родин;
- 6) розумові якості з віком погіршуються.

Вчені виділяють чотири групи проблем, що спричиняють старіння сучасного суспільства:

I. Це демографічні та макроекономічні наслідки, яким властиві такі характеристики, як:

- показник народжуваності;
- розподіл матеріальних ресурсів між представниками різних поколінь;
- відношення до колективної відповідальності за забезпечення відповідних стандартів і якість життя літніх людей похилого віку;

- рівень продуктивності праці.
- II. Відбудуться істотні зміни в сфері соціальних відносин:
- у структурі сімейно-родинних відносин;
 - у системі підтримки один одного різних поколінь;
 - у характері вибору майбутньої професії;
 - у структурі потенційної зайнятості.
- III. Зміна демографічної структури відібноється на ринку праці:
- зміниться співвідношення між розумовою та фізичною працею і відношення суспільства до трудової діяльності;
 - виникне необхідність перекваліфікації людей літнього віку;
 - виникне питання про професійну орієнтацію людей літнього віку;
 - зміняться пропорції зайнятості серед жінок і чоловіків, оскільки жінок літнього віку значно більше, ніж чоловіків;
 - зміниться соціальний характер проблеми безробіття і будуть потрібні нові підходи до її вирішення;
 - зміняться вікові границі виходу на пенсію.
- IV. Зміни торкнуться функціональних здібностей і стану здоров'я літніх людей похилого віку:
- розширяться можливості літніх людей похилого віку функціонально утримувати набуті знання, навички й уміння, а також можливості опанувати новими областями фундаментальних і прикладних наук, новими професійними знаннями;
 - літні люди похилого віку стануть необхідним ресурсом на ринку праці і життєдіяльності суспільства як на макро-, так і на мікрорівнях;
 - зміняться потреби у догляді за людьми похилого віку й у споживанні соціальних послуг;
 - відбудуться серйозні зміни, зв'язані з інтенсивністю, ефективністю і результативністю медичного і соціального обслуговування людей похилого віку.

Це неповний перелік об'єктивних змін у житті суспільства. До них варто додати і широку гаму суб'єктивних факторів, що, безумовно, змінять і внутрішній світ людини.

Інша група вчених, навпаки, вважає, що наявність людей літнього віку може стати фактором розвитку сучасного суспільства. Підкреслюється необхідність зміни життєвого курсу в старіючому суспільстві - і перш за все за рахунок збільшення різноманітних соціальних ролей і видів соціальної активності, як за рахунок трудових, так і за рахунок політичних, суспільних та ін.

Проведені дослідження "соціальних установок людей літнього та старого віку" виявили такі проблеми людей даного віку:

- перевага песимістичних поглядів на життєві перспективи;
- негативне ставлення до нинішньої влади ("а раніше життя було краще...");
- високий рівень суб'єктивного інтересу до політики держави і низька оцінка можливості впливати на неї;
- незадоволеність життям;
- наявність занижених стандартів життя: бідність, маргінальність сприймаються як дійсність.

Літнім людям похилого віку властива висока прихильність загальним і груповим нормам, традиціям, висока оцінка почуття обов'язку, самопожертви і байдуже відношення до матеріальних цінностей. Можливості та здібності людей похилого віку приносити духовні і матеріальні блага суспільству і тим більше стати визначеним фактором його розвитку залежать від того, чи готове суспільство змінити стереотипне відношення до людей літнього віку і соціально захистити їх. Вихід на пенсію є важким іспитом особливо для тих, чия трудова діяльність високо цінувалася, була творчо активною. Фізіологічні й психологічні зміни відбуваються на основі змін соціального статусу особистості, зв'язаної з обмеженням чи припиненням трудової діяльності. Практика показує, що розриви з трудовою діяльністю в ряді випадків негативно

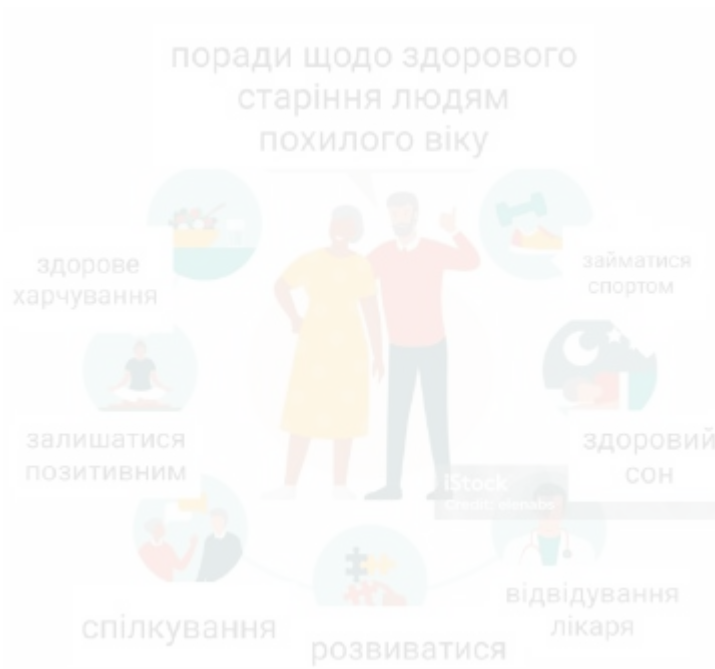
позначається на життєвому тонусі, психіка і стані здоров'я літніх людей не стабільне.

Порушення здоров'я людей літнього віку не можуть у повному обсязі компенсуватися соціальними мірами, тому що резерви їхнього здоров'я в значній мірі виснажені. Приймаючи в увагу, що суспільне здоров'я є характеристикою якості, структури і динаміки індивідуального здоров'я, незадовільний стан здоров'я людей похилого віку виступає, як дестабілізуючий фактор соціальних відносин.

У соціальній роботі таке поняття, як «людина похилого віку» не виділено. Однією із важливих умов роботи з людьми похилого віку у соціальній роботі є адаптація населення до наслідків демографічних змін. Відповідно до п.10 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» вважаються громадяни похилого віку, які досягли пенсійного віку встановленого Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», в Україні цей вік становить старше 60 років.

Коли літні люди досягають похилого віку, це етап психічного розвитку і перехід до нового вікового періоду. Вони не сидять і не чекають кінця свого життя. Вони займають значущу роль у суспільстві. Цей етап для багатьох людей складний і вимагає від людини деяких дій, які, можливо, перевершують її можливості і, навіть, може змінитися доля людини, змінюється внутрішній світ людини. Цей період життя може бути етапом розвитку та прогресу її особистості. Але коли вона незадоволена продуктивністю свого життя, коли вона недооцінює свої досягнення виникає криза, яка спустошує людину. Людина похилого віку може усвідомлювати важливість і значимість у своєму житті, їй необхідно мати конкретну мету, яка б приваблювала її, обов'язково повинні бути плани на майбутнє. Її активність та досягнення, які вона буде будувати на майбутнє, вплинуть на самовдосконалення і реалізованість себе в різних ролях. Літня людина повинна бути задоволена своїм життям, вбачати сенс і приймати його таким, яким воно є. Задача соціального захисту та суспільства в

цілому не допустити літніх людей пенсійного віку до стану депресії, соціальної ізоляції та страху перед подальшим життям. Тому і виникає потреба дослідження питання сутності соціальної активності літніх людей **похилого віку, соціально-психологічних чинників і умов її розвитку та підтримки.**

1.2. Психологічні фактори впливу на літніх людей похилого віку.

Розглядаючи психологічні аспекти в дослідженні літньої людини, виявлено дуже багато теоретичних, дослідницьких, медичних та інших матеріалів, але ця тема постійно залишається актуальною і до кінця не вичерпаною. Що спонукає в першу чергу літніх людей, це старість. Старість це є генетичний процес, що і супроводжується певними віковими змінами в організмі людини. Як не сумно, але старість і є заключним періодом людського життя, і поступовим відходом людини від продуктивного життя в суспільстві. Цей період життя людини відбувається поступово. Літні люди стають не такі сильні і не на все здатні, як в молоді роки, менше можуть витримувати фізичні

та нервові навантаження, набагато менше у них стає енергії. При цьому кожна людина себе відчуває по-різному, одні відчувають себе старше свого віку, а інші відчувають себе молодшими. І це відбувається не за зовнішніми ознаками, а більш за анатомічними, фізіологічними та психологічними проявами старіння. На процес старіння дуже впливає співвідношення між внутрішнім та зовнішнім фактором. Внутрішні фактори це більш медичні фактори, особливості організації хромосом і реалізація закладеного генотипу, обмін речовин людини, головний мозок, серцево-судинна система та дихальна система, всі ці системи відповідають за активність людини, адаптації організму до мінливих умов життя. А ось до зовнішніх факторів належить спосіб життя людини, характер, фізична активність його, стреси та шкідливі звички.

«Старість – це розкіш, яка дається не кожному», це підсумок усього життєвого шляху людини. Цицерон, дві тисячі років тому, змальовував переваги старості у філософському трактаті про старість. Він казав, що проти старості виступають інтереси розуму та гідні властивості характеру. Він відкидав чотири головні звинувачення проти старості:

- 1) Вона перешкоджає діяльності
- 2) Вона послаблює тіло
- 3) Вона позбавляє людину мало не всіх насолод
- 4) Вона наближає людину до смерті.

Пріоритетні сфери впровадження позитивних системних змін:

- 1) змінити те, як ми думаємо, відчуваємо та діємо про вік і старіння;
- 2) забезпечити сприяння громад у розвитку здібностей людей похилого віку;
- 3) надавати орієнтовану на людину інтегровану допомогу та первинні медичні послуги, які є чуйними до літніх людей;
- 4) надати доступ до тривалого догляду за людьми похилого віку, які цього потребують.

Похилий вік людини взаємопов'язаний з припиненням трудової

діяльності, це зумовлює погіршення самопочуття, підвищує тривожність і певне падіння соціального статусу. Літній людині необхідно при виході на пенсію налагодити нові аспекти для застосування своїх сил. В іншому випадку це тягне за собою звуження кола інтересів, зниження здатності до спілкування з людьми, зосередження на своєму внутрішньому світі, це все приводить до емоційної нестабільності людини. Також, слід зауважити, що в цьому віці люди втрачають своїх друзів, близьких людей, які ідуть з життя, діти розпочинають своє самостійне життя і дуже часто окремо від своїх літніх батьків, часто через різницю поколінь літнім людям важко знайти порозуміння з онуками, у них інші життєві інтереси, змінюється чіткий ритм життя, закінчення трудової діяльності. Всі ці фактори приводять до самотності, зменшується можливість у спілкуванні, людина починає замикатися у собі, з'являється байдужість до себе і до навколишнього світу. Є люди похилого віку, які бояться самотності, але вони наполегливо намагаються захистити свій світ від оточуючих, не підпускають сторонніх до себе. Це все негативно впливає на людину похилого віку і веде до зниження життєвого інтересу і завдає душевну травму.

Вивчаючи поняття старості, вона ділиться на :

- фізичну (старіння організму, хвороби)
- соціальну (вихід на пенсію, внаслідок чого звуження кола спілкування, втрата друзів та близьких)
- психологічну (не бажання далі розвиватися, втрата інтересу до навколишнього світу)

Виходячи з даного поняття можна сказати, що фізичну і соціальну старість не має можливості минути і запобігти, а от психологічну старість потрібно уникати і боротися, залишатися тільки з гарними думками і молодою душею. За даними дослідження 70 % людей похилого віку перебувають близькими до стану депресії, часто депресія у таких людей виникає через страх за своє життя. Під час війни цей страх і ця загроза ще більш зростає. Стрес і тривога в умовах війни є більш провокативними для здоров'я будь-якої людини. Війна в Україні суттєво змінила життя літніх людей, у людей з'явився страх за

своє життя та життя близьких людей, розчарування, сум, ще більш загострено страждання від самотності. Літні люди часто залишаються зі своїми проблемами на самоті і зараз завдання суспільства допомагати таким людям, надавати різні види допомог, від простого спілкування до фізичної допомоги, особливо тим, хто не може це зробити самостійно. Найбільший страх, який літні люди могли уявити, а деякі з них його несли з дитинства, зараз реалізовується в період їхнього життя. Психологи рекомендують більше приділяти уваги в спілкуванні з людьми похилого віку, обирати різні теми, що не стосуються війни, рекомендувати менше дивитися їм інформаційних новин, більше спілкуватися з однолітками, виконувати різні дрібні завдання, щоб відволіктися від негативних думок, займатися улюбленим хобі і обов'язково постійно говорити, що все буде добре. Люди похилого віку дуже чутливі до прояву турботи і уваги.

До вікових змін можна віднести підвищену серйозність до всього, що відбувається поряд, невпевненість у своїх силах, яка породжує тривожність та недовірливість, образливість. До нудьги приводить бездіяльність і пасивність. А в такому стані негативні риси характеру – переоцінка минулого, консерватизм, егоцентризм, прагнення мовчати. Щоб уникнути всього цього літнім людям потрібно працювати над собою, не дозволяти негативним емоціям брати гору, не сподіватися на інших, а брати відповідальність за своє життя і свій стан на себе, прагнути постійно шукати нові інтереси і проявляти себе в новій якості. Усвідомлення змін, це і є шлях до подолання їх.

Ще у літніх людей частіше виникають скарги на хвороби. У зв'язку з цим з'являється більше емоційних стресів, а буває, що характер багатьох хвороб носить психологічний стан. Деякі люди похилого віку симулюють цим своїх близьких, щоб привернути їх увагу, деякі просто бажають бути у центрі уваги, чим вони викликають появу, так званого, «синдрому мученика», коли людина через різні хвороби, реальні і уявні, включає у свої переживання всіх навколо себе. Людям похилого віку необхідна увага, розуміння їх фізичного та психологічного стану з боку молодшого покоління. Треба розуміти, що з віком

зменшується можливість пристосовуватися до нових умов. Літня людина повинна відчувати себе потрібною в суспільстві, корисною та значущою у сім'ї. Їй необхідно реалізувати себе.

Дуже велику та важливу роль у психології літньої людини похилого віку відіграє сімейне життя. Сім'ї де завжди панували взаємодопомога та розуміння з часом стають бездоганними. Ще більше уваги приділяють літні люди у сім'ї один одному. Великий стрес для цих людей – це втрата близької людини і перенести цей стрес вдається не кожному. В даному випадку допомагає спілкування з рідними, з друзями, ці відносини повинні стати ще ближче, в іншому випадку людина несе цей тягар важко і часто починає хворіти сама.

Такий самий стрес літня людина переживає коли постійно думає про свою смерть. Небажання залишати своїх рідних, те, невідоме, що чекає, лякає їх. Щоб уникнути цей фактор людині похилого віку необхідно чимось займатися, відволікатися. Чим менше у літньої людини йде часу на якісь заняття, спілкування, тим більше у неї залишається часу і енергії на тривожність і стан стресу, і тим більше вона розмірковує про смерть. Ця ситуація більше впливає на самотніх людей, тому суспільство через органи соціального захисту, через інші структури допомагає людям похилого віку подолати цю самотність.

Дбайливе збереження старих звичок і їх виконання, спокій і відчуття непорушності буття, допомога близьких, спілкування з друзями, соціальна активність, це все те, що допомагає уникати людині похилого віку стресових ситуацій. Не потрібно з'єднувати фізичну немічність і психологічну старість, людина живе і вона є членом суспільства. Думка про майбутнє життя завжди підтримує людину будь-якого віку. Літня людина похилого віку, яка приймає участь у житті рідних, соціально активна, має перспективу на розвиток, має майбутнє. Тому соціальна активність людей даної категорії, це дуже важливий фактор для життя, для духовної молодості.

1.3. Особливості соціальної активності людей похилого віку у суспільстві.

Науковці розглядають соціальну активність, як форму наукової діяльності, як якість чи постійну характеристику особистості, яка реалізується у соціальній поведінці та у соціальній діяльності, як певну творчу роботу [3, 6, 49]. Увага суспільства, щодо вирішення питань захищеності інтересів і прав літніх людей похилого віку на рівні з усіма громадянами, знаходиться на міжнародному рівні. Державна політика України передбачає питання активного і здорового довголіття населення та співпрацю громадських організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу та суспільства в цілому.

Ця стратегія має мету на розв'язання питань:

1. Поліпшення умов для самореалізації громадян похилого віку та їх участі у процесах розвитку суспільства.
2. Забезпечення здоров'я та добробуту громадян похилого віку.
3. Створення середовища, сприятливого для активного життя таких громадян.
4. Створення системи захисту прав громадян похилого віку.

Люди похилого віку є активом для суспільства, і вони продовжують робити внесок у свої громади після виходу на пенсію. Місто та громада, дружні для людей похилого віку, надають їм широкі можливості для цього, будь то через добровільну чи оплачувану роботу, і залучають їх до політичної діяльності. Люди похилого віку можуть отримати задоволення від активної участі у волонтерській діяльності чи роботі, оскільки це приносить їм задоволення та підтримує їх соціальну активність.

У сучасному світі перед країною стоїть важливе питання побудувати суспільство, яке буде прийняте для всіх категорій громадян, оцінити всі потреби громадян та знайти індивідуальний підхід до кожного. Всі люди, не залежно від віку, мають право на розвиток, мають право не тільки користуватися всіма надбаннями та благами, а і робити свій особистий внесок у життя суспільства, його розвиток, по мірі своїх можливостей.

На реалізацію даного питання впливають такі фактори:

- 1) Які зумовлені ситуацією в країні:

- Політичний устрій
 - Соціально-економічний розвиток
 - Традиції
 - Екологічний стан
 - Ментальність та інше.
- 2) Які залежать від людини особисто:
- Спосіб життя
 - Досвід минулих років
 - Індивідуальна характеристика
 - Бажання або не бажання спілкуватися з оточуючими
 - Життєва позиція людини та інше.

Приймаючи до уваги сучасні реалії та швидкий темп змін життя, після досягнення пенсійного віку особа має можливість навчатись та працювати враховуючи стан фізичного та психічного здоров'я. Лише постійно розвиваючись можна бути корисним суспільству. Нажаль, дивлячись на ситуацію, що склалася в суспільстві ми бачимо, що люди похилого віку не дуже мають можливість впливати на розробку та реалізацію різних програм, що стосуються саме їх інтересів. В Україні відсутні громадські об'єднання людей похилого віку, які повинні забезпечувати можливість цій категорії громадян виступати однією організованою спілкою.

Життя повноцінним і корисним для суспільства, це є один із чинників конституційних прав літніх людей похилого віку. Вся соціальна політика направлена на реалізацію конституційних прав людей похилого віку та їх соціальний захист. В соціальній політиці не тільки ставлять увагу на поліпшенні матеріального становища, а і велику роль займає соціальна активність людей похилого віку. Літні люди є одні з найбільш соціально незахищеними верствами населення, тому з боку держави та суспільства вони потребують особливого захисту та турботи. В Україні є низка законодавчих актів, які спрямовані на соціальний захист людей похилого віку, а саме:

- Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці

та інших громадян похилого віку в Україні»

- Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»
- Закон України «Про жертв нацистських переслідувань»
- Закон України «Про соціальний захист дітей війни»
- Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»
- Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»
- Закон України «Про соціальні послуги».

Матеріальне становище людей завжди займає в житті одну з основних позицій. У людей похилого віку, які повністю залежать від держави матеріальне забезпечення дуже впливає на їх стан і на пряму залежить на суспільній активність. При відсутності матеріальної проблеми люди похилого віку мають змогу активно займатися тим, чим подобається, не потрібно працювати, не потрібно шукати додатковий заробіток, щоб купити необхідні речі чи ліки. Є час, при бажанні, зануритися у свої мрії, які за певних причин не були ще зроблені.

Ще один чинник соціальної активності літньої людини похилого віку у суспільстві є самопочуття. Наше здоров'я є причиною нашого настрою, нашого рівня активності. Літні люди ще більше залежать від стану свого здоров'я і соціальна активність цієї категорії людей повністю перетинається з їхнім самопочуттям. Гарне самопочуття та гарний настрій літніх людей дає їм насаги для нових звершень.

Також потрібно згадати про волю людини похилого віку, незалежність та самостійність. Суспільна активність повинна проходити та виконуватися у людини тільки за власним бажанням. Успішність людини завжди залежить від завзятості та самостійності. Люди похилого віку, які є суспільно активними є більш незалежними від інших, вони стають більш вольовими та самостійними. Такі люди мають власну думку та життєві позиції. Задоволеність, бажання допомагати іншим, змінити світ на краще все це прояв суспільно активних

людей. У літніх людей, які займаються соціальною активністю у суспільстві проявляється більша чуйність, толерантність, ввічливість, турбота про іншого та вихованість. Ці всі якості людини визначають його характер відносин з іншим людьми та світом і спосіб взаємодії з ними.

Впевненість у власних силах, зростання власної значущості позитивно впливає на рівень соціальної активності людей похилого віку. Як і гарний настрій та самопочуття, впевненість дає людям похилого віку відчувати збільшення власних сил і можливостей у своїй діяльності. Коли людина літнього віку приймає участь у різних видах активності, вона відчуває себе корисним у суспільстві.

Стереотип, що люди похилого віку після виходу на пенсію зовсім не мають користі для суспільства, не вірний. Від кожної людини окремо залежить значущість її в житті громадськості, її бажання приймати участь у соціальній активності. Коли людина похилого віку відчуває, що оточення приймає її на рівні по можливостям із собою, тоді і самооцінка такої людини на високому рівні. Так само, потреба у самоствердженні та повазі з боку інших людей до людини похилого віку зменшується, якщо ця людина бере активну участь у житті суспільства, коли вона відчуває визнання у суспільстві.

Соціальна активність у суспільстві зростає за рахунок дружньої підтримки, підтримки з боку сім'ї, дітей та зростання загального рівня соціальної підтримки. Відчуваючи цю підтримку літня людина з більшим бажанням приймає участь у соціальній активності, у житті суспільства. Люди похилого віку більш впевнені у своїх силах, більш вільні щодо вибору активності у свій вільний час і виборі направленості активного поля діяльності, після виходу на пенсію при підтримки своїх рідних. Говорити, ділитися своїми враженнями, своїми досягненнями, своїми успіхами, своїми переживаннями, це все дуже важливо літній людині. Рідні та друзі можуть допомогти подолати свій страх, надати впевненості у їхній активності. Якщо людина з вагомих причин (смерті близької людини) залишилася одна, при активному способі життя може

зникнути потреба пошуку нових шлюбних відносин, тому, що це не буде вже нагальною потребою.

Для людини похилого віку велике значення має корисність як для себе, так і для оточуючих людей. Тому для цієї людини важлива не сама активність, а і якісна сторона активності, зростання потреби у продуктивності життя. Завдяки соціальної активності літньої людини, яка може включати в себе і волонтерство, і навчання, і дозвілля, відбувається розвиток людини у різних сферах діяльності, відбувається зростання самоактуалізації. Завдяки силі накопичених знань, умінь та навичок, мудрості, життєвого досвіду, виникає потреба оформлення та використання всього цього у навколишньому середовищі, як для позитивних змін у своєму житті так і для суспільства. У людини похилого віку зростає значущість світогляду інтересів, широта поглядів на життя, різноплановість соціальної активності.

Також у літніх людей можливо спостерігати і зниження соціальної активності. Це зумовлено такими факторами :

- підвищення потреби у стимуляції позитивного настрою
- підвищення ролі самопочуття
- підвищення потреби у загальній підтримці
- підвищення потреби у підтримці значущих людей
- зниження людини готовності брати відповідальність
- зниження зацікавленості у підвищенні особистісної освіченості та розвитку
- зниження рівня толерантності
- звуження широти життєвих поглядів
- підвищення потреби у зростанні почуття впевненості у собі та своїх силах та інші.

Варто зазначити, що самопочуття та активність людини похилого віку дуже тісно пов'язані. Так при зниженні активності підвищується роль самопочуття. Гарне самопочуття завжди добре впливає на рівень активності людини та викликає бажання людини бути активною. Але, очевидним є і те, що

рівень фізичних сил у людей похилого віку є нижчим ніж у молодій людині. Старість дуже часно асоціюється із хворобами, безпомічністю, немічністю, ці всі стереотипи і впливають на самопочуття людини. Велику роль в житті людини похилого віку відіграють думки. При виході на пенсію, людина часто залишається одна зі своїми думками і починає більше звертати увагу на своє самопочуття. Коли людина працювала, вона, можна сказати, завжди в тонусі, в будь-якому випадку їй потрібно повертатися на роботу, а після виходу на пенсію цієї потреби немає і зникає цей тонус в організмі. Обираючи пасивність у своєму житті людина похилого віку все більше відчуває, що її фізичні можливості і обсяг сил зменшуються. При соціальній активності і активності, яка відповідає інтересам і потребі людини взагалі, вона може не помічати втоми. Тому люди похилого віку, що є досить соціально активними відзначають, що «не відчувають» свій вік. Також на самопочуття впливає і тривога, тривога про припинення трудової діяльності, щодо отримання нового статусу і ролі в суспільстві, думки щодо заповнення свого вільного часу, якого раніше скільки не було. Люди похилого віку потребують нового джерела для своєї активності, яке сприятиме і настрою, і позитивних думок, відчуттів, які в подальшому фізичну слабкість відсунуть на другий план.

Не відчуваючи підтримки з боку оточуючих, близьких людей, особа похилого віку відчуває свою самотність, ізоляцію, непотрібність, у неї виникає відчуття того, що вона стала нікому не цікавою, її діяльність після закінчення трудової активності перестала бути значимою, корисною. Дуже важливо у цей період, щоб поруч з людиною похилого віку був хтось, хто допоможе їй адаптуватися до нового статусу, прийняти його, обрати новий шлях. Це можуть бути як і діти, друзі, так і соціальні працівники і інші значимі близькі.

Не кожна людина готова брати на себе особисту відповідальність. Люди похилого віку, роблячи крок пенсіонера, може себе відчувати жертвою обставин, може виникнути відчуття відсутності себе головним у будові свого

життя, відчуті відсутності перспектив у житті, при цьому буде знижуватися соціальна активність людини.

Зниження рівня толерантності, широти життєвих поглядів супроводжує зниження зацікавленості у підвищенні освіченості та розвитку. Таким людям дуже важко прийняти все нове, адаптуватися до змін у суспільстві, підлаштовуватися до сучасних тенденцій і розвитку у державі та світі. Людина похилого віку є сталою, тобто постійною, складеною особистістю, зі своїми вже поглядами на життя та власним життєвим досвідом і в такому віці кардинальні зміни відбуваються важко. Ще часто у таких людей просто немає бажання, як змінюватися особисто, так і приймати зміни у навколишньому світі, вони їх лякають, не влаштовують, дратують та інше. Це все і звужує коло їх життєвих інтересів та укорінює особистісну інертність та пасивну позицію.

Для того, щоб не споглядати зниження активності людини, їй важливо відчувати себе потрібною своїм близьким, родині, друзям, громаді та суспільству, їй необхідно брати участь у їх житті та справах. Людина повинна себе відчувати спроможною на щось вагоме, не зважаючи на свій вік, на втрату роботи та на новий придбаний статус. Життя не закінчується з виходом на пенсію, це новий етап у житті людини і потрібно знайти ту сферу діяльності, завдяки якій людина буде себе реалізовувати, вдовольняти свої амбіції, та відчувати свою присутність у житті суспільства. Беручи участь у волонтерській та громадській діяльності, соціальній активності люди похилого віку починають відчувати себе більш впевнено, відчувають приплив сил та спроможність рухатися далі, організувати життя на власний розсуд.

Щоб більш точніше розглянути соціальну активність людей похилого віку слід розмежувати поняття «соціальна активність» та «суспільна активність». На мою думку, поняття «соціальна активність» все ж таки характеризує більш загальне явище активності індивіда в соціумі, в той час, як поняття «суспільна активність» надає цьому явищу більш унікальний характер, підкреслює те, що така активність стосується не просто взаємодії з оточуючими, певними групами, а має на мені творчий перетворюючий характер, несе за собою

актуалізацію та пошук рішень нагальних соціальних проблем окремих верств населення.

1.4. Соціальна активність літніх людей похилого віку в умовах воєнного стану.

Люди похилого віку становлять близько однієї четвертої всього населення України — це приблизно 10 мільйонів. Війна в Україні суттєво вплинула на їхнє життя: викликала багато деструктивних емоцій — страх, втрату впевненості в майбутньому, відчуття безсилля та пригніченості, побоювання стати тягарем для рідних та суспільства. Погіршився матеріальний стан, а через постійні стреси — і здоров'я.

Щоб допомогти літнім людям впоратися із тривожністю, особливо під час військових дій, необхідно дотримуватися наступних рекомендацій:

- Необхідна допомога літнім людям у придбанні продуктів харчування та ліків
- Необхідно підтримувати зв'язок з людьми похилого віку членам родини, старатися не проявляти свій страх і власну тривогу, а бути впевненими та спокійними.
- Проговорити план дій на випадок складної ситуації.
- Вибирати правильну інформацію для сприйняття новин.
- Допомогти знайти надійні джерела новин, які доступні людині похилого віку і які розширюють їхнє уявлення про ситуацію у державі.
- Необхідно частіше обіймати своїх літніх близьких. Це допоможе літнім людям відчувати впевненість та захищеність.
- Заохочувати до компанії та спілкування. Літні люди завжди потребували у спілкуванні, а у воєнний період це просто необхідно їм, тому не потрібно обмежувати своїх близьких у дзвінках та зустрічах з друзями.

Основна риса старості — пасивність. Тому активна частина суспільства повинна розробляти соціальні програми для покращення життя пасивних старих людей.

Позитивному настрою у старості сприяють відкритість новим ідеям, а саме, активна участь у житті суспільства. Для тих, хто не хочуть передчасного настання старості та інвалідизації необхідно залишатися в хорошій фізичній формі та зберігати активне соціальне життя, підтримувати контакти з друзями та суспільством.

Повномасштабне вторгнення розділило на «до» та «після», для більшості українців початком найбільших потрясінь: життя під обстрілами, евакуація, прихисток в безпечних регіонах, втрати рідних, близьких, зруйноване житло, скалічені долі, тривожність, стреси. Важко всім, та найважче тим, кого ми відносимо до вразливих категорій громадян. І серед них – люди похилого віку. Під час війни вони, як ніколи потребують сторонньої підтримки, захисту, опіки.

Для розв'язання проблеми виходу із стресових ситуації літніх людей слід досягти мети збільшення вкладу людей похилого віку у відродження та відновлення громад та соціальної структури суспільства в умовах воєнного стану. У цьому напрямку здійснюються такі заходи:

- 1) охоплення людей похилого віку заходами в рамках програм з надання допомоги громадам з їх відновлення, у тому числі шляхом виявлення ще більш вразливих людей та надання їм допомоги;
- 2) визнання потенційно важливої ролі людей похилого віку, як глав сімей та громад з точки зору освіти, комунікації;
- 3) надання людям похилого віку допомоги у відновленні їх економічної самостійності шляхом здійснення проектів реконструкції, включаючи отримання доходів, здійснення навчальних програм та професійну діяльність, з урахуванням особливих потреб літніх жінок;
- 4) надання правової консультативно-інформаційної допомоги людям похилого віку в тих випадках, коли вони стають переміщеними особами або позбавляються належної їм землі та іншого виробничого та особистого майна.

Стратегія активного довголіття населення полягає в:

- 1) поліпшенні умов для самореалізації громадян похилого віку та їх участі у процесах розвитку суспільства;
- 2) створення середовища, сприятливого для активного життя таких громадян;
- 3) створення системи захисту прав громадян похилого віку.

Програми службового навчання, в яких молоде покоління навчає літніх людей комп'ютерним навичкам, покращує соціальну згуртованість і знання літніх людей. Не менш важливо, що літні люди служать наставниками, посередниками та радниками, передаючи свій досвід та свої соціальні, культурні та освітні знання молодим поколінням.

У кожному суспільстві склались негативні стереотипи про людей похилого віку як консервативних, некомпетентних, забудькуватих, слабких, хворих, із застарими поглядами на життя, що може призвести до різних форм соціального відторгнення, у тому числі і цифрового. Покоління літніх людей називають «транзисторним», тому що «транзистори» були своєрідним «гаджетом» «мовчазного покоління» і покоління «бебі-бумерів». Протягом останніх років існування «цифрового розриву» визнано наслідком значної прогалини у знаннях літніх людей, пов'язаних із комп'ютерними, інформаційними технологіями, комунікаційними мережами.

Сучасні дослідження демонструють прихильність людей похилого віку до використання неформальних мереж для отримання інформації, порад та захисту інтересів. Мережі, які підтримуються технологічно грамотними посередниками, якими можуть бути люди похилого віку в місцевих громадах або волонтерські організації, здатні створювати цифрові «кола підтримки», щоб генерувати та ділитись власноруч створеним контентом. Таким чином літніх людей можна не лише залучати до розробки таких послуг, але вони можуть діяти як агенти для посилення ширшого залучення. Люди похилого віку готові використовувати технології, які дозволяють їм підтримувати зв'язки та незалежність. Використання пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій також може допомогти в передачі інформації та полегшенні

прийняття рішень і доступу до послуг. Думки щодо того, як стан здоров'я впливає на сприйняття інформації розділилися: нижчий стан здоров'я впливає на використання певних технологій, але сприяє використанню інших.

Здібність робити внесок у розвиток громади охоплює безліч внесків, які літні люди роблять для своїх сімей і громад, наприклад, допомога друзям і сусідам, наставництво ровесників і молодших людей, а також піклування про сім'ю. Ця здатність тісно пов'язана із залученням до соціально-культурної діяльності. Волонтерство та зайнятість — два важливі шляхи, в яких літні люди можуть себе реалізувати в різних видах діяльності. Широкий спектр волонтерських можливостей і можливостей працевлаштування відповідає різноманітним уподобанням, потребам і навичкам людей похилого віку, а обізнаність про доступні вакансії підключає їх до цих можливостей. Міська та транспортна інфраструктура, сприятлива для людей похилого віку, усуває будь-які фізичні перешкоди, з якими вони можуть зіткнутися під час доступу до волонтерських організацій або місць працевлаштування. Постійне навчання для людей похилого віку також допомагає їм залишатися актуальними та підтримувати зв'язок із сучасним життям. Підприємницькі можливості є ще одним способом підтримати участь людей похилого віку в системі зайнятості та забезпечити їхню стійку самодостатність. Формування позитивного ставлення роботодавців до професійної орієнтації та найму літніх працівників допомагає забезпечити можливості для їх працевлаштування. Робоче місце можна і надалі робити більш прийнятним для людей похилого віку, щоб вони могли добре використовувати свій досвід і знання. Літні люди можуть бути залучені до політичного життя, щоб реалізувати можливість висловлювати свої проблеми та погляди урядовцям, або через участь у групах за інтересами. Дії влади та суспільства щодо захисту громадян похилого віку є проявом гуманного, шанобливого ставлення та сприяють соціальній безпеці в умовах воєнного стану.

Нині соціальна нестабільність населення України досягли своїх найвищих показників. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації,

збройна агресія та падіння рівня економіки поглибили проблему держави виконувати соціальні зобов'язання перед літніми людьми, в той час, як ситуація яка склалася на цей час поставила перед законодавцем виклики щодо правового врегулювання низки правовідносин, практики та розуміння яких до цього часу не було. Такими стали законодавчі гарантії реалізації та захисту соціальних прав переміщених людей, осіб, які залишилися проживати на тимчасово окупованих територіях, а також людей, які постраждали від збройної агресії РФ і серед них багато людей похилого віку.

Щодня в різних куточках України літні люди доводять — ні війна, ні вік не є перешкодою для тих, хто має намір жити, а не доживати. Попри виклики та проблеми, з якими стикаються сьогодні літні люди, вони продовжують активно діяти, соціально діяти, приносити позитив у своє життя та користь громадам. Знаходять нові шляхи для самореалізації та роблять вагомий внесок у нашу Перемогу.

Волонтерство — це те, що допомагає українським людям похилого віку залишатися активними, бути потрібними та залученими до громадського життя. Сьогодні літні люди беруть участь у волонтерських програмах, благодійних акціях, культурних заходах та спільнотах. Підтримують ЗСУ, переселенців та всіх, хто цього потребує. Люди похилого віку володіють не тільки вільним часом, а й незліченими ресурсами досвіду, організаційних та вольових якостей.

Попри війну та стреси літні люди знаходять рішення, щоб допомогти собі та іншим. Збір комп'ютерів, планшетів, мобільних телефонів, комп'ютерних аксесуарів, плетуть сітки, розробляють викройки та шують для військових сумки, чохли для планшетів, бійцям водонепроникні плащі, збирають аптечки. Крім того, допомагають продуктами, одягом та канцелярією переселенцям та багатодітним родинам. Знаходять однодумців, які стають частиною команди волонтерських центрів. Літнім людям, які постійно займаються соціальною активністю легко комунікувати з людьми і це сприяє гарному відношенню родити, друзів та, загалом, суспільства.

Висновок до першого розділу.

Працюючи над першим розділом ми дійшли висновку, що літні люди похилого віку після виходу на пенсію стикаються з різними проблемами : побутового характеру, психологічного, соціально-економічного, медичного та соціального обслуговування.

Для літніх людей дуже важливо знайти заняття по душі, щоб менше стикатися з байдужістю та непорозумінням з боку оточуючих, щоб не відчувати соціальну ізоляцію і щоб не було психологічного навантаження. Ці всі фактори в свою чергу пришвидшують процес старіння у людини, на фоні стресу можуть розвинути різні хвороби, агресія, депресія та психічний розлад.

У ході написання роботи я виявила, що дуже багато різного матеріалу та робіт є на тему соціальної активності людей похилого віку. Це питання на сьогоднішній день актуальне і стає невідмінною частиною соціальної політики та ношого суспільства. Літні люди завжди потребували захисту, допомоги та підтримки з боку держави, а на сьогоднішній день у час воєнного стану ця потреба зростає у рази. Людина похилого віку не повинні zostатися на одинці зі своїми думками, не повинна бути ізольована від суспільства. Соціальна активність літньої людини допомагає їй розвиватися і далі, бути в центрі подій громади, і далі функціонувати повністю в суспільстві, при бажанні надавати допомогу, як волонтер та інше. Перед нашим суспільством полягає задача надати можливість даній категорії громадян використовувати свої можливості, вдосконалювати вже набитий досвід. Для цього необхідно створювати в громадах методи роботи соціальної активності літніх людей похилого віку, розробляти нові принципи, вдосконалювати цю діяльність у сфері соціальної роботи.

Зараз багато уваги у суспільстві приділяють гендерному підходу. Проводиться багато семінарів , тренінгів на цю тему. Це дає змогу у кожному випадку окремо надати допомогу людині у важкій ситуації за її статтю. Біологічні фактори приводять до відмінностей між чоловіком та жінкою на протязі всього життя і у похилому віці це є невідемна частина форм зайнятості

людини і це залежить від активності даної категорії громадян.

Вивчаючи дану тему я прийшла висновку, що жінки в похилому віці переживають більші економічні труднощі ніж чоловіки, але за статистикою живуть довше, це пояснюється тим, що чоловіки більше мають шкідливих звичок, більшість із них неправильно харчуються і в соціальній активності, як правило приймає участь більшість жінок.

Соціальна активність літніх людей похилого віку допомагає пережити стан депресії, страху і самотності. Активні люди похилого віку менше відчують необхідності закриватися у собі. Їх енергія, розум, мудрість і думки позитивно впливають на їх самопочуття. Це необхідно і самій людині похилого віку і суспільству, адже людина похилого віку може також бути корисною і надавати різні види допомог. Літня людина похилого віку повинна відчувати у житті впевненість, спроможність жити далі, вміти організувати своє життя, бути потрібною, реалізувати себе та свій потенціал, вдовільняти свої амбіції і для цього людині необхідно бути не тільки активною в своєму житті, а і соціально активною, приймати різноманітну участь у житті своєї громади.

Розділ 2.

Практичні засади вивчення особливостей соціальної активності літніх людей похилого віку.

2.1 Особливості соціальної активності літніх людей похилого віку.

Останнім часом дуже багато іде обговорень щодо соціальної активності людей похилого віку, багато наукових аналізів проводяться в галузях соціології, біології, медицини, педагогіки, соціальної психології та інше. Роботи видатних спеціалістів у своїх галузях – І.Давидовського, Г.Міль, В.Шапіро, О.Краснової, О.Новицького, М.Александрової та інших показують, що вони ґрунтуються на різних темах активності літніх людей похилого віку в різних сферах життєдіяльності. Ці теми допомагають даній соціальній категорії людей відчувати повноту свого життя.

Соціальна активність, на рівні особистості, розглядається, як закріплення свого місця в суспільстві, як здатність людини до свідомого виявлення, самореалізації. «Соціальна активність (за визначенням О.Шогенова) є мірою соціальної діяльності, а її метою є реалізація інтересів суспільства, особистості, як члена даної соціальної спільноти. Для будь-якої людини соціальна діяльність є передумовою її повноцінності, цікавого життя, творчої діяльності. Тому, як зазначає А.Айріян, необхідна «зайнятість» і людям похилого віку, у яких коло особистих інтересів значно обмежується і звужується[2].

Соціальна активність багатьма науковцями розглядається як:

- соціальна якість особистості: по-перше соціальну активність характеризують суспільно цінні мотиви а по-друге - активна поведінка, уміння не тільки пристосовуватися до обставин, а й враховувати змінювати їх відповідно до засвоєних моральних вимогам.
- форми людської діяльності бувають: Соціальна активність – сукупність форм людської діяльності, свідомо орієнтовані на розв'язання завдань, що постають перед суспільством, класом, соціальною групою у певний історичний період. Суб'єктом соціальної активності може виступати особистість, колектив соціальна група, прошарок, клас, суспільство в цілому [47].
- постійна характеристика особистості, найбільш загальна характеристика особистості, яка реалізується у соціальній поведінці (яка може здійснюватися як усвідомлені так і імпульсивно, в пориві емоцій, знічев'я, з конформістськими міркуваннями тощо та у соціальній діяльності (що здійснюється цілеспрямовано, виходячи зі свідомо поставленої мети, за більш чи менш чіткою побудованим планом) [6].
- певна діяльність може бути:
 - 1) зумовлена внутрішніми причинами,
 - 2) спрямована не лише на збереження системи, а й на її подальший розвиток,
 - 3) творча;

4) та, яка носить вибірковий характер і включає оціночний момент.

- участь членів певної групи в діяльності, що виходить поза обов'язки, пов'язані з виконанням професійної ролі і ролі в родині, яка не оплачується і сфокусована на підтримання суспільних цінностей цією групою. Соціальна активність здійснюється не лише на користь певної групи осіб, але також може бути спільною дією членів групи для досягнення спільної мети[6].

Соціальний аспект, як старіння, старість, має важливу роль переходу з одних соціальних ролей в нову. Кожна людина з виходом на пенсію змінює свій соціальний захист на людину похилого віку.

Активна взаємодія з навколишнім середовищем, зокрема в соціальній сфері це одна із концепцій «Успішного старіння». Старіння — соціальний процес, який передбачає взаємозв'язок між людським розвитком і комплементарною динамікою структурних змін. Так, ряд учених зауважує, що різні способи покращення життя людей похилого віку залежать від соціальних втручань і таких заходів, як навчання протягом усього життя, протидія дискримінації, організація дозвілля. Замість того, щоб прирівнювати найстарішу фазу життя до періоду відпочинку, моделі активного та успішного старіння орієнтуються на якнайдовше утримання і залучення старших до соціального виробництва, соціальної активності.

Соціальна активність — це сукупність можливостей людини, які можуть бути використані в розширенні потенцій людини для самореалізації. Багатовимірність соціального потенціалу зумовлюється якісними характеристиками людей; станом їх соматичного та психічного здоров'я; соціальних спонук; розвитку матеріальних і духовних потреб; можливостей їх задоволення у трудовій та інших видах діяльності; соціокультурної вмотивованості поведінки, активності, орієнтованості на майбутнє, цілеспрямованість, організованість життєздійснення. Оптимальні умови для реалізації соціального потенціалу складаються за комбінації внутрішніх та зовнішніх передумов. При цьому в кожному суспільстві створюються відповідні поля, габітуси, в яких діють суб'єкти. Це проявляється у різних формах

адаптаційно-перетворювальної діяльності, зокрема життєвих стратегіях. Життєві стратегії можуть мати пасивно-присосовний, активно-присосовний, творчо-перетворювальний характер та являти собою ряд проміжних інваріантів цих основних типів. Їх специфіка значною мірою залежить від внутрішньої картини життя — життєвих перспектив. Таким чином, в різних соціоекономічних, соціополітичних, соціокультурних умовах в суб'єктиві формуються «типові» картини життя — бачення життєвих перспектив і відповідні життєві стратегії — по суті, комбінації реакцій на передбачувані проблеми і події життя.

Теорія діяльності (активності) виходить із необхідності збереження активної ролі літніх людей, активізації життєвих ресурсів у людей поважного віку. Згідно з цією теорією збереження соціальних зв'язків, соціальних ролей і підтримання активності веде до «благополучної» старості. Люди похилого віку повинні мати можливості для всебічної реалізації свого потенціалу, мати доступ до можливостей суспільства в галузі освіти, культури, духовного життя та відпочинку.

Одним із засобів розумного старіння є використання людьми похилого віку сучасних цифрових технологій. Інтернет-підтримка може допомогти покращити послуги для літніх людей, ефективно задовольнити їхні потреби, підвищити особистісну компетентність, підтримувати міжпоколінні зв'язки, контакти із всіма членами сім'ї, розширити коло спілкування і соціальну залученість у життя громади і суспільства. Це може стати:

- ефективним способом покращення їхнього фізичного і психічного здоров'я, когнітивних здібностей;
- викликати почуття задоволеності своїм життям;
- зміцнити стосунки з родиною і друзями, почуття власної ефективності, незалежності та самозростання;
- зменшити почуття самотності;
- сприяти соціальній інтеграції та підвищити якість життя.

Але в умовах відсутності необхідного обладнання, цифрових комп'ютерів, ноутбуків, телефонів, гаджетів, що є характерним для більшості українців похилого віку, можуть перериватись зв'язки з оточенням, збільшуватись соціальна ізоляція, відбуватись «цифровий розрив».

Цифрова інклюзія — процес усунення «цифрового розриву», тобто усунення бар'єрів для доступу до інформації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій з метою інтеграції у суспільстві, отримання соціальної вигоди відповідно до своєї волі і можливостей. Позитивно впливають на цифрову інклюзію позитивне ставлення людей похилого віку до інтернеттехнологій, сімейні стосунки, життєва ситуація, їхній рівень освіти і культури. «Освіта упродовж життя» і «освіта шириною в життя» надає можливості для вдосконалення цифрових навичок, когнітивних здатностей, професійних знань для літніх людей, які народились задовго до епохи інтернету. Численні дослідження свідчать про те, що освітній рівень постійно пов'язаний з поведінкою людей похилого віку при використанні інтернету. Ті з них, хто має вищу освіту більше залучаються до надсилання інформації і читання новин. Велику роль у цифровій інклюзії відіграють зв'язки між старшим поколінням і своїми дітьми та онуками, які можуть навчити своїх дідусів і бабусь навичок користування інтернет-технологіями, стати надійною опорою для використання технологічних продуктів. Також ефективними є заняття в Університетах третього віку, соціальних службах, організаціях соціальної сфери, в межах соціальних проектів із цифрового навчання.

Особливості допомоги людям похилого віку, які визначають її особистісно орієнтований зміст:

- допомога в позитивній соціалізації через сприяння розвитку літніх людей, активізації внутрішнього потенціалу, наявних і збережених потенційних можливостей, ресурсів, соціального капіталу;
- навчання протягом і шириною в життя — соціальний, соціально-педагогічний аспект;

- допомога у розв'язанні соціально-психологічних проблем через оптимізацію психоемоційного стану, проведення заходів щодо емоційного і психологічного розвантаження, подолання стресових ситуацій, корекцію поведінки, розвиток взаємовідносин з людьми, акумуляцію підтримуючих можливостей соціального середовища, створення психологічного комфорту — соціально-психологічний аспект.

Соціальна допомога людям похилого віку означає, як соціальну підтримку і сприяння особистості у розв'язанні її складних соціальних проблем, які виникають об'єктивно (як наслідок важкого стану здоров'я, соціально-економічного, політичного становища держави, дискримінації, покинутості тощо), так і суб'єктивно (саморуйнація, самознищення індивіда внаслідок вживання психоактивних речовин, делінквентна та девіантна поведінка та інше.). Тому соціальна допомога визначає різні рівні активності людини у цьому процесі:

- пасивний — при отриманні догляду, нагляду, соціального забезпечення;
- напівактивний та напівпасивний, коли активність людини зводиться до бажання змінити своє життя на краще і вона звертається до фахівців, які працюють в організаціях соціальної сфери, а також в ситуації комплексної допомоги у розв'язанні соціально-психологічних проблем за рахунок акумуляції можливостей та ресурсів оточуючого середовища;
- активний — переведення людини зі стану об'єкта допомоги у стан суб'єкта соціальної роботи (залучення до волонтерства, соціальних програм, системи соціального партнерства, організацій третього сектору).

Однією із концепцій соціального захисту і підтримки людей похилого віку є стратегія «Активного старіння», або ж «Активного довголіття». Поняття «активне старіння» увійшло в обіг з 1990-х років, хоча теоретичні напрацювання у цьому напрямі велись ще з початку 1950-х. Відповідно до визначення ВООЗ, активне старіння є процесом оптимізації можливостей для підтримання та покращення здоров'я, участі у соціальному житті та почуття безпеки, що спрямовані на підвищення якості життя у процесі старіння.

Політика активного старіння дає змогу людям похилого віку реалізувати їх потенціал для фізичного, соціального і ментального добробуту впродовж усього життя та брати участь у суспільній діяльності згідно з їхніми потребами та бажаннями. Поруч із терміном «активне старіння» використовується також поняття «активне довголіття», яке ідентичне за трактуванням, але дає змогу уникнути неточностей при перекладі термінів. При цьому «активність» інтерпретується, як «постійна участь у соціальних, економічних, культурних, духовних та громадянських справах, а не тільки здатність бути фізично активними або бути частиною робочої сили».

Основні підходи щодо реалізації концепції:

- 1) врахування різноманітних думок та сприяння значущому залученню людей похилого віку, членів сімей, опікунів та громад в систему допомоги;
- 2) виховання лідерства та розвиток потенціалу літніх людей на всіх рівнях суспільства;
- 3) об'єднання різних зацікавлених сторін навколо світу, яким можна ділитися та вивчати досвід інших;
- 4) зміцнення даних, досліджень та інновацій, прискорити їх впровадження.

Найфундаментальнішою здібністю людей похилого віку - справлятися зі своїми найближчими та майбутніми потребами для забезпечення адекватного рівня життя. Ця здатність включає можливість літніх людей забезпечити своє життя достатньою дієюю, одягом, відповідним житлом, а також послугами з охорони здоров'я та довгострокового догляду. Це також поширюється на підтримку для мінімізації впливу економічних потрясінь, які можуть супроводжуватися хворобою, інвалідністю, втратою подружжя або засобів до існування. Нездатність літніх людей задовольнити свої основні потреби може бути як причиною, так і наслідком зниження дієздатності. Але їхнє середовище, справедлива соціальна політика відіграє вирішальну роль у забезпеченні здорової старості.

Розглядають деякі здібність до навчання людини похилого віку, розвитку та приймання рішень:

- докладати зусиль, щоб продовжувати вчитися та застосовувати знання,
- займатися розв'язанням проблем,
- продовжувати особистий розвиток і можливість робити вибір.

Продовження навчання дає літнім людям можливість оволодівати знаннями, вміння керувати своїм здоров'ям, бути в курсі подій в галузі інформації та технологій, брати участь у різних соціальних заходах, таких, як волонтерство, адаптуватися до старіння, щоб утримувати свою ідентичність і продовжувати цікавитися життям. Продовження особистісного розвитку — розумового, фізичного, соціального та емоційного є важливим для того, щоб

літні люди могли робити те, що вони цінують, і здатність приймати самостійні рішення. Розвиток таких когнітивних процесів, як мислення, швидкість обробки інформації, оперативна пам'ять, увага, уява може позитивно впливати на всі аспекти життя людини: здоров'я, відпочинок, стосунки, громадянське та професійне життя.

Участь у дозвіллі, соціальній, культурній та духовній діяльності в громаді сприяє подальшій інтеграції людей похилого віку в суспільстві та допомагає їм бути залученими та проінформованими. Проте участь людей похилого віку в таких заходах залежить від архітектурної доступності до них, доступу до транспорту та використання допоміжних засобів, обізнаності та поінформованості про такі заходи. Літні люди мають широкий спектр інтересів і потреб. Різноманітність соціальних заходів задовольнила б такі різноманітні інтереси. Такі послуги мають бути доступними для людей з обмеженими можливостями та тих, хто проживає далеко від медичних і соціальних закладів. Заходи, які проводяться у зручний час, у сприятливих і доступних місцях, мають транспортне сполучення, також сприятимуть більшій участі. Необхідно підвищити обізнаність людей похилого віку щодо таких заходів, щоб інформувати їх про наявні можливості. Участь людей похилого віку в громадській, соціальній діяльності допомагає запобігти соціальній ізоляції. Вони бажають спілкуватися та інтегруватися з іншими віковими групами та культурами у своїх громадах. Зв'язок між поколіннями є взаємозбагачувальною та повноцінною умовою для здорового старіння, в процесі якого люди похилого віку передають накопичені протягом життя знання, традиції, досвід, а молодь може допомогти літнім людям оволодівати новими технологіями та практиками.

Суспільство повинне заохочувати літніх людей брати активнішу участь у соціальному, громадському та економічному житті свого міста. Це, у свою чергу, сприяє активному старінню. Хоча в багатьох містах і громадах до людей похилого віку здебільшого ставляться з повагою, негативні упередження щодо старіння все ще існують. Існує потреба сприяти взаємодії між поколіннями, щоб розв'язати такі уявлення. Освіту щодо старіння також слід починати рано, щоб

підвищити обізнаність про старіння та пов'язані з ним проблеми, з метою навчання цінувати своє старше покоління. Соціальна активність може сприяти повазі до людей похилого віку. Ініціативи, орієнтовані на літніх людей, спрямовані на залучення до різного роду активності, яка спирається на професійний, соціальний та життєвий досвід, можуть підтримувати їх взаємодію з громадою та допомагати їм відчувати свою цінність для неї. З людьми похилого віку завжди слід консультиватися щодо рішень, які їх стосуються.

Літні люди також повинні брати участь у прийнятті рішень з питань, які можуть на них впливати. Комунікація та інформація, залишатися на зв'язку з подіями, новинами та діяльністю зі своєчасною, доступною та практичною інформацією є ключовою частиною активного старіння, особливо з огляду на тенденцію інформаційного перевантаження в урбанізованих містах. Технології можна використовувати для швидкого поширення інформації, але вони також відіграють певну роль у соціальному відчуженні. Міста повинні надавати людям похилого віку доступ до інформації в доступному форматі та пам'ятати про широкий спектр потреб і ресурсів, які мають літні люди. ЗМІ відіграють важливу роль у донесенні інформації до широкої спільноти. Люди похилого віку, як правило, отримують інформацію через традиційні друковані засоби масової інформації та радіомовлення, а також через прямі особисті контакти, такі як телефонні дзвінки, центри обслуговування в громадських закладах і клініках тощо. Доступ людей похилого віку до інформації має бути доступним, щоб вартість не стала непомірно високою. Уряди та організації повинні забезпечити, щоб інформація про політику та проблеми, що стосуються людей похилого віку, могла досягати їх своєчасно, ефективно та доступно через канали зв'язку, з якими знайомі літні люди. Зробити інформацію доступною, коли люди похилого віку страждають від втрати зору та слуху, також має вирішальне значення для забезпечення їх повного розуміння. Зростаюче перетворення послуг і документації на комп'ютерні технології може бути чужим людям похилого віку, посилюючи соціальне відчуження. Однак літнім людям може

заважати оволодіння комп'ютерними навичками через вартість комп'ютерів та їхнє незнання технологій. Доступний доступ до комп'ютерів для людей похилого віку в громадських закладах, адаптований до потреб людей похилого віку та темпу навчання, може зіграти важливу роль у розвитку їх технологічної грамотності.

Серед теорій, що намагаються пояснити статус і положення літніх людей у суспільстві, в межах нашого дослідження, нашу увагу привертають дві – теорія роз'єднання та теорія активності.

Теорія роз'єднання (або звільнення) була обґрунтована Дж. Розен і Б. Ньююгартен, а потім доповнена Е. Каммінгом і В. Генрі. Ця теорія підкреслює, що старіння є неминуче взаємне віддалення або роз'єднання, що приводить до зниження взаємодії між старіючою особистістю й іншими особистостями в тій же соціальній системі. Цей процес може бути ініційований, як самою особистістю, так і іншими особами. Дана теорія припускає розрив між особистістю й суспільством, зменшення енергії особистості й погіршення якості зв'язків, що залишилися. Роз'єднання визначають, як систематичне зменшення постійних соціальних контактів. Соціальне звільнення (роз'єднання) – це віддалення суспільства від індивіда (через примусову пенсію, дорослішання й самостійність дітей, смерть близьких і т.ін.) і віддалення індивіда від суспільства (через зниження соціальної активності і більш самотнє життя). У результаті таке віддалення обоєпільне: літня людина відходить від суспільства, а воно, у свою чергу, відштовхує літню людину. Поступове руйнування соціальних зв'язків означає свого роду підготовку до наступного акту – смерті. Процес „соціального відходу” характеризується втратою соціальних ролей, обмеженням соціальних контактів, замкненням у собі. При цьому людина звільняється від звичного тиску з боку соціуму і дозволяє більш молодим і енергійним людям прийняти на себе ролі, які стали вакантними. Багато авторів критикують цю теорію, тому що опис звільнення, як природного й неминучого процесу не відповідає реальності. Деякі дослідження показали, що багато людей похилого віку продовжують бути активними і включеними в

соціальне життя. Серед них досить велика кількість задоволених життям. Існує думка, що ті люди похилого віку, яким не вдалося досягти „звільнення”, щасливі, володіють високим моральним духом і довго живуть. Це суперечить положенню теорії соціального роз'єднання про те, що тенденція віддалятися від громадського життя є природною і необхідною частиною старіння. У той же час деякі літні люди воліють вести відокремлений спосіб життя і знаходять у цьому задоволення, таке звільнення не повинно розглядатися, як необхідна умова духовного здоров'я людей похилого віку. От чому, на думку деяких авторів, більш коректно говорити про „виробниче” (частіше, ніж про соціальне) звільнення й зростання соціально-економічної залежності, і в центрі уваги повинні знаходитися реалії й обставини при виході на пенсію. Таким чином, роз'єднання або звільнення, являє собою лише один із варіантів життя літніх людей. Воно не є обов'язковим для усіх.

Альтернативою теорії звільнення стала теорія активності. Автори теорії активності – Хавігхарст і Маддокс. Відповідно до цієї теорії люди похилого віку по суті такі ж, як і люди середнього віку, з такими ж психологічними і соціальними потребами, за винятком неминучих змін у біології й стані здоров'я. Зниження соціальної взаємодії у похилому віці є результатом відмовлення суспільства від людей похилого віку й опору бажанням найбільш старих людей. Благополучне старіння має на увазі збереження активності й можливість призупинити «скорочення» соціальних зв'язків. Цього можна досягти, або як найдовшою підтримкою активності середнього віку і навіть знаходженням нової роботи, або виходом на пенсію й життям для чоловіка, дружини, родини, друзів до самої смерті. Прихильники теорії активності вважають, що при нормальному старінні повинні по можливості підтримуватися соціальні контакти й активність. При настанні старості особистість повинна зберігати ті ж потреби й бажання, що були їй властиві раніше. Згідно з цією теорією старіння розуміється, як новий стиль життя, що спонукує до постійної активності. Здатність знаходити радості й цінності в житті не вичерпується у певному віці, а повинна зберігатися до самого кінця життя. У будь-якому віці

життя людини не мислиться поза суспільними відносинами. Сенс існування людини на віковому етапі старості зводиться до того, щоб бути корисним суспільству. Тому проблема соціальної активності, „зайнятості” людей похилого віку – це проблема їхньої адекватної інтеграції у руслі соціального життя з урахуванням психічних і фізичних сил. Досягши пенсійного віку, люди не прагнуть відійти від справ, потреба в праці може зберігатися як основна. Тому суспільство, держава повинні надати реальні можливості для різнобічних проявів соціальної активності особистості, як передумови раціонального способу життя на її пізніх етапах.

Існує необхідність формувати в суспільній свідомості уявлення про пенсійний період, як про активний етап життя й орієнтувати людей похилого віку на всебічний пошук корисних і значущих занять, що відповідають їх індивідуальним схильностям, інтересам, здібностям.

З виходом на пенсію збільшується також обсяг вільного часу, який може позитивно впливати на перебіг пізніх років життя, тому що від способу проведення дозвілля (на думку А. Айріян) певною мірою залежить відчуття задоволення старими людьми своїм життям, що у свою чергу сприяє зміцненню здоров'я. Проблема вільного часу залежить від соціального оточення пенсіонерів. Має також значення соціальне становище, світ особистісних інтересів, освітній рівень, рід занять і положення у суспільстві до виходу на пенсію. Так, у роботах М.Д. Александрової з психофізіології старіння, проблем соціальної і психологічної геронтології зроблено висновок про вплив освіти, загальних і спеціальних здібностей, інтересів і роду занять на життя людини в літньому віці.

Узагальнення даних про соціально-психологічні особливості людей похилого віку дозволяє зробити висновок, що характерними рисами нормальної психологічної старості є:

- збереження інтелекту,
- інтерес до зовнішніх подій,
- пізній вихід на пенсію,

- прагнення до активної суспільно-корисної діяльності,
- наявність компенсаторних механізмів в організмі літньої людини, що дозволяють переборювати хвороби, протистояти старості і сповільнювати темпи старіння.

Наприклад, у вчених похилого віку, людей інтелектуальних професій майже не змінюється словниковий запас, загальна ерудиція, інтерес до суспільної й професійної діяльності, мистецтва, спорту та ін. У будь-якій сфері людської діяльності важливе значення мають не тільки мета, установки, ціннісні орієнтації, але й психовікові особливості особистості, тому що фізичне і психічне в людині завжди знаходяться у взаємозв'язку.

Бездіяльний спосіб життя і пасивне проведення часу негативно впливають на здоров'я літньої людини, що приводить її до психологічної пригніченості, апатії, тобто до передчасного старіння.

Відчуття спустошеності, що виникає в багатьох літніх людей досить швидко минається, якщо життя літньої людини будується активно. Активність людей похилого віку Є. Холостова пов'язує, по-перше, із виконанням корисної роботи; по-друге, із задоволенням різного роду інтересів. Ці два моменти пов'язані один з одним і сприяють збереженню функцій тіла і духу, позитивній самооцінці, протидіють почуттю порожнечі, нікчемності життя і самотності, особливо якщо їх супроводжують ефективні оздоровчі заходи (відповідна дієта й гігієна), а також матеріальне забезпечення, що відповідає прожитковому мінімумові, тобто пенсія й інші надходження, що забезпечують задоволення основних потреб.

Види активності, пов'язані з більш глибокими інтересами і психофізичними потребами людини відносяться до сфери відпочинку.

1. Книжки, журнали, газети, а також радіо і телепередачі складають сьогодні один із найдоступніших засобів для задоволення інтересів, спонукання уяви й фантазії, самоосвіти – за умови, що стара людина заздалегідь набула звички, інтерес і любов до читання, а також здатність уміло вибирати теле – і радіопрограми. Вплив засобів масової інформації на особистість буває різним ,

він або зміцнює, або послабляє її. Таким чином, умілий вибір відповідного читання або програми має велике значення для психофізичного стану старої людини.

2. Лекції у будинках культури, клубах, музеях, товариствах привертають все більше увагу людей похилого віку. Буває, що вони становлять більшість слухачів. На лекціях вони не тільки одержують знання, але й можливість встановити дружні контакти, зав'язати нові знайомства.

3. Заняття фізичною культурою все частіше стають нагальною потребою людей похилого віку. Усе більше жінок і чоловіків похилого віку займаються гімнастикою й комплексами фізичних вправ, спеціально для них розробленими. У товариства пропаганди фізичної культури у великих містах приходять люди похилого віку, що бажають систематично займатися відповідними для свого віку рухливими іграми (волейбол, крокет, бадмінтон і т.ін.).

4. Клубна активність (художня, розумова, розважальна) залучає в першу чергу тих старих людей, що раніше звикли брати участь у таких заходах. Міжлюдському зближенню, так необхідному в старості, особливо самотнім старим людям, сприяють звичайні форми клубного життя: гра в шахи, доміно, карти, відвідування виставок, конкурсів, естрадних концертів.

Усі вищезазначені види активності в сферах роботи й відпочинку, звичайно, визначаються потребами й інтересами даної особистості.

Я вважаю, що активізація повинна здійснюватись за багатьма напрямками одночасно, впливати на сфери розумової і фізичної діяльності людини, у той же час, забезпечуючи їй відчуття безпеки і власної корисності, а також доброзичливості оточуючих.

Серед заходів, які б сприяли активізації життя людей похилого віку

Є. Холостова називає:

1) розвиток і удосконалення системи охорони здоров'я (особливо геріатрії) і реабілітаційних заходів;

2) розвиток системи технічного забезпечення (протези, ортопедичні і слухові апарати, інвалідні коляски, інше медичне обладнання) і переобладнання квартир, де мешкають люди похилого віку, з урахуванням їх потреб;

3) розвиток сфери домашніх послуг, насамперед пов'язаних із доглядом за немічними старими людьми;

4) підвищення рівня життя людей похилого віку, який би відповідав середньому рівні життя в суспільстві і якнайменше уступав тому рівневі, до якого вони звикли за роки своєї професійної діяльності.

Головною умовою для активізації людей похилого віку є забезпечення їм можливості вільно пересуватися і, отже, займатися різними справами як удома, так і поза межами дому.

Отже, у сучасному суспільстві повинні бути створені механізми, що дозволяють б стимулювати соціально змістовну діяльність осіб літнього віку для побудови ними нового життєвого укладу, пошуку нових шляхів включення в суспільство з урахуванням особистісних інтересів, освоєння нових соціальних ролей, особливої актуалізації прагнення бути корисним і потрібним людям і тим самим затримати процес руйнування особистості.

2.2. Особливості підтримки соціальної активності людей похилого віку (Основні підходи до поняття «соціальна активність особистості» та шляхи підтримки та розвитку соціальної активності людей похилого віку)

Існує кілька підходів до визначення змісту поняття "соціальна активність особистості". Досить поширеним є визначення соціальної активності як соціальної якості особистості. З одного боку, соціальну активність характеризують суспільно цінні мотиви, з іншого – активна поведінка, уміння не тільки пристосовуватися до обставин, а й враховувати і змінювати їх відповідно до засвоєних моральними вимогами. Ядром соціальної активності особистості виступає суб'єктна активність, існує зв'язок "внутрішньої" детермінації з активністю суб'єкта. Діяльність, якою людина починає займатися,

викликана тими чи іншими потребами, стаючи звичною, сама може перетворитися в потребу. І саме в результаті людської суспільної діяльності потреби людини стають справді людськими потребами. Система потреб складається в процесі розвитку особистості. Її наявність є важливим елементом сутності соціальної активності. Досліджуючи проблему соціальної активності людей похилого віку варто звертати увагу на вивчення потреб цієї категорії. На внутрішні мотиви та інтереси до цієї діяльності, на особистісні характеристики особистості, що спонукають її до соціальної активності. Також соціальна активність розглядається як форма людської діяльності. Соціальна активність – сукупність форм людської діяльності, свідомо орієнтованої на розв'язання завдань, що постають перед суспільством, класом, соціальною групою у певний історичний період. Суб'єктом соціальної активності може виступати особистість, колектив, соціальна група, прошарок, клас, суспільство в цілому. І, говорячи про вирішення суспільних проблем, ми не маємо відкидати можливість людей похилого віку брати участь у розв'язанні проблем, як своєї соціальної групи так і суспільства в цілому, діючи при цьому, як самостійно так і з групою однодумців або, як член організації, соціального інституту.

Деякі вчені визначають соціальну активність як постійну характеристику особистості. Так С. Грабовська та С. Чолій [6] зазначають, що соціальна активність – найбільш загальна характеристика особистості, яка реалізується у соціальній поведінці (яка може здійснюватися як усвідомлено, так і імпульсивно, в пориві емоцій, знічев'я, з конформістських міркувань тощо) та у соціальній діяльності (що здійснюється цілеспрямовано, виходячи зі свідомо поставленої мети, за більш чи менш чітко побудованим планом). Виходячи з цього визначення можна зробити висновок, що соціальна активність людей похилого віку може здійснюватися, як усвідомлено (у формі направленої соціальної дії, маючи особистий мотив), так і неусвідомлено, як реакція на певні обставини. В подальшому також може мати, як позитивні так і негативні наслідки. Інші вчені підкреслюють унікальні риси такої активності. Соціальна активність особистості характеризує "не будь-яку, а певну діяльність:

- по-перше, зумовлену внутрішніми причинами,
- по-друге, спрямовану не лише на збереження системи, а й на її подальший розвиток,
- по-третє, творчу;
- по-четвертих, та, яка носить вибіркового характер і включає оціночний момент".

Не вся зовнішня активність особистості є проявом її соціальної активності. Ці критерії є доцільними та підкреслюють унікальний характер такої активності. Й. Дражкевич розуміє соціальну активність як участь членів певної групи в діяльності, що виходить поза обов'язки, пов'язані з виконанням професійної ролі і ролі в родині, яка не оплачується і скерована на підтримання суспільних цінностей цією групою. Соціальна активність, на думку автора, здійснюється не лише на користь певної групи осіб, але також може бути спільною дією членів групи для досягнення спільної мети. Такий погляд дещо звужує поняття соціальної активності і більшою мірою описує громадську активність, оскільки йдеться про діяльність певної групи (громади), спрямовану на реалізацію інтересів та цілей цієї групи, а також підтримання спільних цінностей. Доречним у цьому визначенні, однак, є відмежування соціальної активності від інших видів людської діяльності, а також наголос на її безоплатності.

Український дослідник О. Івченко [26] зауважує, що напрямки соціальної активності збігаються з основними сферами суспільного життя – соціально-політичною, соціально-економічною, громадською діяльністю, сімейно-побутовою, творчою активністю тощо. Розроблюючи програми або створюючи проект для підтримки соціальної активності людей похилого віку варто звертати увагу на різнобічність такої активності та на відповідність потреб та інтересів людей похилого віку у тій чи іншій сфері життя.

Нині в Україні значною мірою сформований, хоча до кінця не завершений, баланс трьох основних компонентів довготривалої допомоги і догляду за людьми похилого віку: інституційна допомога (державна та

недержавна); служби обслуговування вдома; неформальна допомога (допомога і догляд, які забезпечують сім'я, родина, друзі, громада). Усі ці напрями роботи з людьми похилого віку скоріше покликані задовольняти первинні потреби людей похилого віку, обслуговувати, допомагати "дожити" свій вік. Але ще досі не сформований напрям роботи, який буде попереджувати "негативні" тенденції "входження в старість" та реалізувати світову стратегію "активного старіння". Багатофакторність процесу старіння на індивідуальному рівні визначає наявність численних індивідуальних стратегій, що виробляються самими літніми людьми і дозволяють їм вибудовувати власні шляхи самореалізації в старості, компенсуючи недолік одних факторів збільшенням значимості інших. Саме від вибору залежить, як вони проводитимуть свій вільний час, що їм цікаво і чим займатимуться. Адже перед людиною похилого віку в цей період життя постає вибір: жити спогадами про минуле чи жити сучасним і майбутнім та брати активну участь у взаємодії з оточуючими та навколишнім світом. Численні дослідження вказують, що саме активний стиль життя та висока соціальна активність допомагає відчувати себе щасливішими та отримувати більше задоволення від життя після виходу на пенсію. Активізація соціальної поведінки людей похилого віку означає, що люди похилого віку виконують не тільки звичні дії, а й такі, які засновані на розширенні їх самостійності при вирішенні своїх соціальних і особистих проблем, при цьому розвиваються такі якості особистості, як здатність контролювати своє життя, активніше брати участь у суспільному житті.

Основними шляхами активізації соціальної поведінки пенсіонерів можуть бути:

- по-перше, трудова зайнятість, яка дозволяє поліпшити матеріальне становище, надавати допомогу дітям і онукам, дає можливість спілкуватися з колегами по роботі, є стимулом для підтримки себе в гарному фізичному стані, приносить задоволення від відчуття себе потрібним і корисним;

- по-друге, участь в "клубах" для літніх людей, яке дозволяє займатися своїми захопленнями (хобі) разом з однодумцями; проводити активно вільний час у колі ровесників (заняття оздоровчою фізкультурою, заняття танцями, спів тощо); регулярно зустрічатися з представниками влади, лікарями, психологами, юристами; брати участь в спільних зустрічах з молодим поколінням;
- по-третє, участь в громадській активності на рівні району, міста, області. Накопичений досвід та професійна майстерність можуть бути затребувані у громадській активності у новому світлі, що посилить усвідомлення власної суспільної значимості, задовольнить потребу у визнанні, високому статусі, повазі з боку оточуючих, допоможе за певних умов зберегти віру в свої сили, наповнить життя змістом і сенсом.
- По-четверте, організований волонтерський рух, участь в якому дає можливість позбутися від почуття власної самотності та непотрібності.

Цей список шляхів підтримки соціальної активності звісно не є вичерпним, підтримка соціальної активності людей похилого віку може також здійснюватися завдяки розробці відповідних програм або проєктів, як самими людьми похилого віку так і для них, як на місцевому так і на державному рівнях.

Дозвілля – один з важливих засобів реалізації сутнісних сил людини, самоцінна суспільна сфера, спрямована на задоволення різноманітних потреб, на відновлення й розвиток фізичних, психоемоційних, інтелектуальних сил людини, самореалізація її потенціалу. Безумовно, старість – чи не найтяжчий період у житті людини, як з фізичної, так і з психологічної точки зору. Люди похилого віку потребують підтримки більш молодих, працездатних членів суспільства, тому о не в зосі задовольняти всі свої потреби самостійно. Демографічне постаріння потребує від суспільства все більших витрат фінансових та інших матеріальних ресурсів на обслуговування цієї вікової категорії людей. Вирішення проблем, пов'язаних комплексом організації

культурно-дозвіллевої діяльності та соціального забезпечення людей похилого віку, суспільство тако має взяти на себе. «Соціальна політика держави щодо цієї вікової групи відображає сутність будь-якої держави. Організація культурно-дозвіллевої та просвітницької діяльності для людей похилого віку допомагає за певних умов зберегти віру в свої сили, наповнює життя змістом і сенсом. Усі моделі дозвілля виконують такі функції: фізіологічну, психологічну, пізнавальну, естетичну, комунікативну та компенсаторно-творчу. При цьому, узагальнюючи, зазвичай виділяють найголовніші функції: рекреації, розваги, фізичного та духовного розвитку особистості.

Проблеми організації вільного часу людей похилого віку та реалізації їх рекреаційно-розвивального потенціалу є актуальними сьогодні для багатьох розвинутих країн світу. Першим, хто визначив компенсаційну функцію дозвілля й дозвіллевої діяльності, функцію суб'єктивної свободи проти вторгнення соціального оточення, був Д. Рісмен. На його думку, вільний час надає зовнішньо детермінованому типу можливість повернутися до самого себе, стає джерелом його індивідуалізації й автономізації. Багато західних дослідників розглядають вільний час як засіб компенсації дійсності. До них належать французькі теоретики сюрреалізму (Ж. Батай, Р. Кейса), неофрейдисти (І. Маркузе, В. Райх, Е. Фромм), американські соціологи (М. Ловенштейн, Е.Мейо, М. Мід), сучасні французькі соціологи (Ж. Дюмазедьє, Каплан, А. Лефевр, А. Моль, А. Турен). «Реабілітація» старості, здоляння колишньої недооцінки життя в похилому віці, застарілих стереотипів сприйняття старих людей є сьогодні важливим завданням для суспільства в цілому і культурно-дозвіллевої сфери зокрема.

Наприклад, на Заході велика увага приділяється теоретичній та практичній стороні проблеми організації дозвілля. Згідно із сучасною концепцією, на Заході під дозвіллям розуміють таку сукупність занять, яким особистість може віддаватися добровільно, щоб відпочивати, розважатися, розвивати свою інформованість або культурний рівень, свою добровільну

участь у соціально- культурній творчості, при цьому бути вільною від виконання своїх громадянських, професійних або сімейних обов'язків.

У соціальній педагогіці наголошено на вирішенні різних груп завдань при роботі з людьми похилого віку. По-перше, це природно-культурні завдання – збереження життєвої активності й здорового способу життя. По-друге, соціально-культурні завдання – це збереження й переорієнтація соціальної активності та пізнавальних інтересів, знаходження форм участі в житті оточуючих. По-третє, соціально-психологічні завдання – це активізація почуття виконаного обов'язку, самоповаги, знаходження доступних способів самореалізації. Саме соціальна взаємодія й підтримка інших необхідні для душевного здоров'я людей похилого віку, воно і має підкріплюватися створенням певного середовища. Велике значення у створенні цього середовища та забезпечення активного ставлення до життя після виходу на пенсію мають університети третього віку.

Школи та університети третього віку, які включають організацію просвітницьких та навчальних курсів з різних напрямів, творчих майстерень, тренінгових занять, курсове навчання за різними програмами та культурно-дозвіллеві форми творчої діяльності – це нові форми роботи з людьми похилого віку. Вони спрямовані на активізацію їхньої соціальної та інтелектуальної діяльності, розвиток здібностей і поширення можливості якомога довше не тільки зберігати фізичне та моральне благополуччя, а й сприяти розвитку творчих здібностей, комунікативних навичок, інтелектуальних інтересів.

Саме залучення людей похилого віку до суспільної активності, "соціальної самодіяльності" може багато в чому розв'язати їхні проблеми та частково забезпечить умови для активного способу життя, морально-психологічної підтримки, усунення конфліктних ситуацій, сприятиме формуванню відчуття власної гідності, доцільності докладених зусиль і позитивної самооцінки, уникнення дестабілізуючих факторів життя.

2.3. Соціальна активність літніх людей у територіальному центрі соціального обслуговування.

Люди похилого віку, можуть отримати послугу соціального обслуговування. Різноманітні соціальні послуги літнім людям надають територіальні центри соціального обслуговування.

Розглянемо роботу одного із територіальних центрів міста Полтави, а саме роботу соціальної активності людей похилого віку у територіальному центрі Подільського району.

Постановою Кабінета Міністрів України №1417 від 29.12.2009 року, затверджений перелік соціальних послуг, умови та порядок їх надання структурними підрозділами територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг). До переліку послуг центру відносяться різні види допомог:

- догляд вдома;
- денний догляд;
- соціальна адаптація;
- натуральна допомога;
- екстрене (кризове) втручання.

Соціальна адаптація передбачає проведення комплексу заходів, спрямованих на продовження соціальної активності осіб похилого віку та осіб з інвалідністю.

У територіальному центрі Подільського району соціальною адаптацією літніх людей займається відділення соціально-побутової адаптації. Положенням про дане відділення, яке затверджене начальником управління соціального захисту населення передбачено обслуговування громадян незалежно від їх сімейного стану, які мають часткове порушення рухомої активності та не мають медичних протипоказань для перебування в колективі та потребують соціально-побутової і психологічної адаптації, надання соціально-побутових, соціально-педагогічних, психологічних послуг з метою усунення обмежень життєдіяльності, підтримання соціальної незалежності, відновлення

знань, вмінь та навичок з орієнтування в домашніх умовах, ведення домашнього господарства, самообслуговування, поведінки у суспільстві сприянні розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, організації дозвілля і відпочинку.

Відділення соціально-побутової адаптації надає :

- соціально - побутові послуги з метою усунення обмежень життєдіяльності, підтримки соціальної незалежності, навчання трудовим навичкам, адаптації до посиленої трудової діяльності;
- соціально - педагогічні послуги - організація індивідуального процесу з відновлення знань, вмінь та навичок з орієнтування в домашніх умовах, ведення домашнього господарства, самообслуговування, поведінки у суспільстві, виховування навичок спілкування, виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів;
 - психологічні послуги – організація надання консультацій з питань поліпшення відносин особи з оточуючим середовищем, психологічна корекція, надання методичних порад;
- інформаційні послуги – надання інформації, необхідної для ліквідації складної життєвої ситуації, що склалася.

Відділення забезпечує:

- діяльність, спрямовану на попередження виникнення складних життєвих обставин та запобігання негативного впливу таких обставин на нормальну життєдіяльність клієнтів соціальних послуг;
- соціальну адаптацію, спрямовану на відновлення або набуття здатності до соціального функціонування;
- допомогу в інтеграції, опануванні знань та навичок адаптації, відновлення фізичних функцій, професійних навичок, психологічно-емоційного стану;
- проведення інформаційно – довідкових та інформаційно – просвітницьких заходів;

- навчання інвалідів навичкам швачки, оператора комп'ютерного набору, перекладача з англійської мови;

- залучення пенсіонерів та інвалідів до активного способу життя спрямованого на підтримання життєдіяльності і соціальної активності інвалідів та одиноких непрацевдатних громадян;

- безпечні умови проведення занять з трудової адаптації.

- реалізацію головних завдань, визначених Законом України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні", даним Положенням, іншими нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність органів соціального захисту в напрямку адаптації осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Для забезпечення потреб підопічних у отриманні послуг, у територіальному центрі організовано:

- групи здоров'я, йоги;
- індивідуальні та групові заняття з психологами;
- сеанси ароматерапії, масажів;
- заняття у спортзалі з тренажерами (бігові доріжки, орбітреки, велотренажери, шведські стінки);
- бібліотеки, кабінети трудової адаптації, кімнати духовності;
- ансамблі пісні, хорові та танцювальні колективи, театральні студії;
- заняття з комп'ютерної грамоти та трудової адаптації для розвитку моторики рук.
- Університет третього віку.

Окрім цього, у відділеннях територіального центру постійно проводять:

- тематичні вечори,
- концерти
- лекції,
- зустрічі з митцями й творчими колективами міста.

Такі заходи також сприяють соціальній активності підопічних терцентру.

Літні люди, які відвідують Подільський центр соціальних послуг, були активними й до війни. Тут давно працюють гуртки за інтересами, проводять екскурсії, новорічні "корпоративи" та спартакиади. Проходять заняття з іноземних мов, історичні факультативи та зустрічі з психологами. А сьогодні жінки ще й в'яжуть сітки для ЗСУ та беруть участь у благодійних ярмарках. Вважають, важлива будь-яка допомога, навіть якщо вона маленька.

"Робимо те, що можемо", "Пенсійна криза — це другий перехідний вік", "Треба рухатись. Як людина сидить у чотирьох стінах і куняє, то їсть, то спить — це не життя. Це виживання. А треба йти межі люди, кататись. Є чим зайнятись, головне не лінуватись",— говорять літні люди, які обслуговуються в територіальному центрі.

У 2015 році Фондом Східні Європи був оголошений конкурс грантів для підтримки місцевих ініціатив зі створення центрів соціальної активності для одиноких малозабезпечених громадян похилого віку та надання їм якісних соціальних, юридичних та побутових послуг.

Мета конкурсу була: підтримка місцевих ініціатив зі створення центрів соціальної активності для одиноких малозабезпечених громадян похилого віку. Цією програмою було передбачено підготовку співробітників та волонтерів для центрів соціальної активності, забезпечення територіальних центрів необхідним обладнанням та залучення до співпраці з державними установами приватних юридичних, культурних та соціальних установ.

Конкурс був проведений в рамках проекту «Створення центрів соціальної активності для осіб похилого віку», який реалізувався Фондом Східна Європа за підтримки Фонду Монсанто.

Географія конкурсу була: Київська, Дніпропетровська та Житомирська області. Планувалося підтримати 5 проектів у громадах розміром від 5 до 10 тис. жителів.

Учасники конкурсу були: українські неприбуткові громадські та благодійні організації зі статусом юридичної особи, що мали досвід роботи з

цільовою групою, а також партнерські відносини з установами охорони здоров'я, соціального захисту, культури та побуту.

Конкурс надав:

- якісні соціальні, юридичні і побутові послуги та медичні консультації літнім людям похилого віку;
- покращення якості життя малозабезпечених людей похилого віку шляхом створення умов для їх спілкування між собою;
- організацію центрів соціальної активності на базі територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких, непрацездатних громадян;
- розповсюдження досвіду проекту в інших містах та регіонах України.

Проекти можуть містити, але не повинні обмежуватися наступними

видами діяльності:

- організацію та розвиток центру соціальної активності для малозабезпечених громадян похилого віку, як правило, при районному чи міському територіальному центрі соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких, непрацездатних громадян;
- формування стійких зв'язків із організаціями, які можуть надавати соціальні, медичні, юридичні та побутові послуги;
- надавання таких послуг на базі центру соціальної активності;
- покращення побутових умов в приміщеннях для діяльності центру соціальної активності на базі територіального центру соціального захисту населення (в тому числі, не капітальні ремонтні роботи, купівля необхідних меблів та обладнання);
- купівля матеріалів для культурного дозвілля в центрі (літератури, фільмів, матеріалів для роботи гуртків тощо);
- розробка інформаційних матеріалів для привернення уваги цільової аудиторії до діяльності центру;
- інформування суспільства про питання соціальної адаптації самотніх людей похилого віку.

При проведенні конкурсу були задіяні такі критерії відбору учасників:

- гарантія сталої діяльності центру після закінчення реалізації проекту за рахунок місцевих ресурсів;

- листи підтримки від територіальних центрів соціального обслуговування та профільних органів державної влади чи місцевого самоврядування та від організацій, які надають послуги;
- план залучення максимальної кількості людей із цільової групи до відвідування центру;
- досвід та активна діяльність організації у вирішенні проблем цільової групи;
- матеріально-технічні та інтелектуальні ресурси для реалізації проекту;
- план підготовки персоналу та волонтерів для роботи в центрі;
- детальний аналіз можливих ризиків, пов'язаних із діяльністю центру, а також шляхи їх мінімізації;
- план діяльності центру та перелік передбачуваного комплексу послуг;
- наявність партнерів з надання послуг на базі центру серед державних та приватних медичних, юридичних, культурних та побутових установ;
- визначені кількісні та якісні критерії оцінки ефективності роботи.

Територіальні центри приділяють велику увагу соціальної активності людей похилого віку і підтримка їх розвитку повинна знаходитися завжди на перших місцях у влади. Це є невід'ємна частина нашого життя. Ніколи не потрібно думати, що тебе це не торкнеться. Активні літні люди відкритіші до суспільства і їх навички, знання, мудрість не раз ставала у нагоді.

Висновок до другого розділу.

Розглядаючи тему соціальної активності літніх людей похилого віку, я прийшла висновку, що територіальні центри які сформовані при управлінні соціального захисту населення формують соціальну групу людей похилого віку і спрямовує їх на спільні проекти на реалізацію знань, навичок, здібностей, цілей, інтересів, прагнень до пізнання чогось нового. Обеднання літніх людей дає змогу їм реалізувати себе, може, і в новій сфері діяльності, виявити різні здібності до нових хобі, не дати цій категорії громадян бути і відчувати себе самотніми.

В Україні проводяться різні проекти, різні гранти на тему соціальної активності людей похилого віку. Ці гранти дають змогу на розвиток таких центрів, дають можливість показати світові свої ідеї, свої можливості. Це є частиною співпраці різних сфер громади.

Соціальна активність це внутрішній стан людини похилого віку. Активність завжди проявляється в діяльності людини і це не можливо без спілкування, без комунікації з іншими людьми. Великий внесок у спілкування дають територіальні центри, тут відображаються активні ставлення літньої людини до різних сфер діяльності і виявляється рівень комунікацій у соціальних групах. Літні люди похилого віку, які займаються соціальною активністю звертають увагу, що в них заряд бадьорості та позитивні емоції, які вони отримують під час включення у різні види активності допомагає їм і не відчувати свій вік і забувати про хвороби, якщо вони є. Відбувається ніби врівноваження рівня здоров'я та настрою, гарні емоції заповнюють дефіцит гарного самопочуття.

Розділ 3.

Соціальна активність людей похилого віку в університеті третього віку.

3.1. Міжнародний погляд та розвиток університету третього віку.

В умовах перспективних планів щодо інтеграції України до Європейського Союзу набуває актуальності ціла низка існуючих в державі проблем, пов'язаних практично з усіма сферами життєдіяльності (економічною, політичною, науково-технічною, соціальною, культурною тощо). Поміж ними – геронтологічна проблематика, зокрема, питання, пов'язані з адаптацією літніх людей не лише, власне кажучи, до свого віку та набуттям нового статусу у зв'язку із завершенням своєї трудової діяльності, але й до тих соціально-політичних, економічних, культурних трансформацій, що відбуваються в країні. Розв'язанню багатьох складних геронтологічних проблем покликана, тому числі й освіта

Український та зарубіжний досвід соціально-психологічної практики показує, що літні люди - потенційно соціально активні. На думку багатьох вчених і практиків, саме від соціальної активності людей похилого віку залежить їх якість життя і рівень адаптації до вікових змін.

На відміну від українських науковців за кордоном соціальна активність людей похилого віку найчастіше розглядається більше, як сфера практичної діяльності, а ніж теоретичний феномен. У зарубіжній науковій літературі соціальна активність найчастіше висвітлюється, як практичний приклад успішної адаптації до нового етапу життя людини, набуття нею нового статусу.

Прикладами прояви соціальної активності людей похилого віку в нашій державі, як і за кордоном є участь у діяльності місцевої громади, волонтерська діяльність, участь у клубах за інтересами, навчання в «університетах третього віку», на різних курсах, опанування новими навичками, вміннями, членство в громадських, політичних, благодійних організаціях, організація та участь в соціальних проєктах тощо

Відмінністю між сьогодиніми підходами зарубіжних та українських науковців до вивчення активності людей похилого віку є те, що зарубіжні автори одночасно вивчають як фізіологічні аспекти старіння людини так і соціально-психологічні. На їхню думку на психофізичне здоров'я літніх людей безпосередньо впливає і їх соціально-психологічна активність. В той час, як науковці нашої країни часто розводять ці сфери. Фізіологічні особливості старіння вивчаються в медичному аспекті (загальна кількість наукових публікацій щодо людей похилого віку присвячена збереженню та підтримці їх фізичного здоров'я), а соціально-психологічні аспекти вивчаються науковцям у сфері психології, соціальної роботи. Хоча останнім часом, все ж таки, набувають актуальності тенденція об'єднання цих аспектів у українських наукових дослідженнях.

Неперервна освіта сьогодні є предметом дослідження багатьох учених. Пріоритет дослідження проблем освіти літніх людей належить зарубіжним

ученим і має міждисциплінарний характер. Так, представники геронтопсихології активно обговорюють питання інтелекту, когнітивних здібностей та здатності до навчання у літніх людей (Е. Айрмбтер, П. Батес, Х. Гойсс, Т. Гунцельман, У. Лер та ін.), питання мотивації літніх громадян до участі в освітньому процесі Р. Бошр, Дж. Верфф, Г. Даркнвальд, Ф. Карл Х.П. Тевс, Дж. Фишер та інші Геронтосоціологи вивчають проблеми взаємозв'язку освіти людей літнього віку з їхньою продуктивною діяльністю (Л. Вилкен, Д. Кнопф, Х. Кюнемунд, Л. Монгад, П. Цеман, О. Шефтер Е. Шлутц та ін.). Чимало публікацій зарубіжних авторів присвячені питанням організації процесу освіти та управління ним (У. Гареншлгера А. Гоєн, С. Дабо-Круза С. Медич та ін.).

Актуальною темою зарубіжних досліджень є благополуччя та задоволені життя людей похилого віку. Науковці досліджують фактори, які на це впливають та компоненти, з яких воно складається. І в контексті цієї теми науковці досліджують феномен соціальної активності людей похилого віку. Майже всі зарубіжні науковці виділяють соціальну активність, як один з основних факторів, компонентів соціально-психологічного благополуччя людей похилого віку. Вони розглядають соціальну активність людей похилого віку, як ознаку їх успішної адаптації до нового статусу після виходу на пенсію, як один із шляхів самореалізації людей похилого віку. Так за даними деяких досліджень, як фізичні вправи так і соціальні відносини позитивно впливають на суб'єктивну оцінку задоволеності життям [48].

Необхідність залучення людей передпенсійного та пенсійного віку до освітнього процесу зумовлена, насамперед, низкою соціально-демографічних передумов. Останнім часом у соціальній структурі суспільства постійно збільшується частка людей старшого покоління. Низький показник народжуваності призводить до такої ситуації, коли пропорції молодих і літніх людей у складі населення вирівнюються. Демографічне старіння населення призвело до істотних змін у соціальній політиці. У 1982 році на першій Міжнародній (Віденській) асамблеї з

проблем старіння був прийнятний план дій із визначенням загальних положень ряду заходів в інтересах літніх людей у семи пріоритетних галузях, одна з яких – культура й освіта. Постійне вдосконалення шляхом самоосвіти й навчання в навчальних закладах розглядається як одна з основних сфер діяльності, в якій літні люди знаходять задоволення.

Сучасна демографічна ситуація вперше в історії людства гостро поставила перед світовою спільнотою завдання побудови суспільства для людей різного віку, сформульоване на Другій Всесвітній асамблеї з проблем старіння (Мадрид, 2002 р.). Вирішення цього завдання вимагає комплексного підходу до проблем старіння. Серед пріоритетних напрямів допомоги літнім людям було виділено освіту. Літні люди повинні розглядатися не лише в якості повноправних членів суспільства, а й бути його цінністю, ресурсом, що дуже важливо для солідарності, соціальної згуртованості та взаємної підтримки поколінь.

На п'ятій Міжнародній конференції з проблем освіти дорослих, яка відбулася в 1997 році в Гамбурзі, освіта дорослих було навантажено до XXI століття. Учасники конференції рекомендували всім урядам світу вважати освіту дорослих, складовою частиною якої є освіта людей похилого віку, одним із пріоритетів державної політики. Участь цієї вікової групи населення в усіх формах і рівнях навчання стало центральним завданням соціальної політики багатьох країн. Генеральний секретар ООН з нагоди Міжнародного року людей похилого віку (1999 р.) наголошував на необхідності масштабних змін, викликаних старінням населення в усьому світі. У Великій Британії, країнах Європи, Китаї, Сполучених Штатах Америки, Південній Кореї, Японії неперервна освіта знайшла своє відображення на законодавчому рівні. Так, наприклад, у Федеративній Республіці Німеччині право на освіту людей різного віку зафіксовано в Конституції країни.

Втілення у життя концепції неперервної освіти багатьма економічно розвиненими країнами сприяло охопленню різними формами

освітнього процесу близько 80% дорозлого населення.

Грунтуючись на теоретичне осмислення сутності та ролі навчання літніх людей розпочалося в Європі з середини 1970-х років. Це можна вважати першим етапом навчальної геронології. Саме тоді почали з'являтися громадські об'єднання та народні університети, що створили передумови для відповідної політики щодо літніх людей. Вони працювали у формі «навчатися розважаючись»; відходячи від стереотипу «доживання як-небудь» формували нову життєву орієнтацію. Сьогодні можна спостерігати збільшення масштабу відкриття університетів третього віку в Європі, Столицьких Штатах Америки.

«Університети третього віку» є яскравою можливістю для здобування нових знань, формування умінь і навичок з різних видів діяльності, у тому числі — і соціальних. Із досвіду діяльності університетів третього віку відомо, що найбільшу зацікавленість у літніх людей викликають навчальні дисципліни, пов'язані із здоров'ям людини, здоровим способом життя у старості, правовими аспектами соціального захисту старості, комп'ютерною грамотністю, різними видами творчої діяльності (музичної, образотворчої, художньої, хореографічної та ін.). Умови для інформальної освіти упродовж життя надзвичайно відрізняються від самоосвіти літніх людей 50–60 років тому, оскільки у сучасного старшого покоління існують необмежені можливості користування інформаційними джерелами та електронними ресурсами мережі Інтернет, зокрема електронними бібліотеками наукової, художньої, духовної, публіцистичної літератури. Перевагами електронних видань насамперед є:

- єдність інформаційного простору і його значний обсяг;
- багатство і гнучкість зв'язків між різними об'єктами інформаційного середовища, можливість автоматизованого пошуку цих об'єктів;
- відкритість, як можливість використання будь-якої замкнутої частини інформаційного об'єкта, що належить до електронного видання;
- інтерактивність, візуалізація звукового сигналу на екрані комп'ютера;

– можливість збереження індивідуальних освітніх траєкторій тих, хто навчається, і організація доступу до них.

Перший університет для людей похилого віку був заснований в 1973 р., в Тулузі (Франція) професором П'єром Велла. При цьому університет не тільки вирішував навчальні завдання, але і проводив наукові дослідження за освітою людей третього віку. Протягом семи років відкрилося ще 52 подібних закладів у Франції, один в місті Квебеку та місті Шербрук. Професор П'єр Велла використав можливість започаткування університету третього віку, як відповідь на соціальні та культурні запити літніх громадян.

Варо зауважити, що з моменту свого виникнення ці заклади відіграли невіднозначну роль. До того ж, у науковій літературі точилися дискусії: чи відповідають університети третього віку основним університетським критеріями з точки зору викладацької, дослідницької та соціальної функцій. Адже, щоб залучити право називатися університетом, заклад повинен забезпечувати всі ці функції.

Зважаючи на це, подібні установи називаються стали по-рівному. Крім класичної назви «університет третього віку» зустрічаються «відкриті університети», «університети вільного часу», «університети дозвілля», «університети третього періоду» та «університети «золотого» віку». Окремі культурні організації не називають себе університетами третього віку, але відіграють перевагу більш тонким визначенням, таким як: «Овіга 3» (Швейцарія), «Клуб пенсіонерів» організації MGEN (Франція), «Культурний альянс Монреаль CATALIST» (Канада), Канадська мережа закладів освіти третього віку та інститутів з навчання людей пенсійного віку, подібних університетів Мак Гілл У Сполучених Штатах Америки існує близько 180 таких інституцій, що нагадують за своєю структурою французьку або британську модель університетів третього віку.

Спочатку університети третього віку були інституцією, яка набула поширення на франкомовних територіях, зокрема у Франції, Бельгії, Швейцарії, Квебеку, а згодом Університет третього віку як модель соціальної інтеграції осіб

літнього віку розповсюдилась в Італії, Іспанії, Польщі, Швеції, Фінляндії. На початку 80-х років університети третього віку поширились в англomовних країнах: Великій Британії, а пізніше і в Австралії, Новій Зеландії, на Мальті та Кіпрі. Звісно, в кожній країні тією чи іншою мірою трапляються розходження в організації та впровадженні ідеї навчання людей літнього віку, але основні передумови навчання спільноти третього віку залишаються загальними.

Відмінний від французького тип університету з'явився у Великобританії. Виявилось, що літні люди здатні організувати власні заняття, якщо вони були пов'язані з використанням їх знань і життєвої довідки. У 1983 році виникло Товариство третього віку, а вже у 1995 р. воно об'єднало 266 університетів з Великобританії, Уелла, Шотландії та Північної Ірландії. Окремі локальні групи університету третього віку автономні. «Навчання тут розуміється в широкому сенсі. Воно включає в себе фізичні вправи, а також громадську діяльність, метою якої є поліпшення якості життя літніх людей. Основна увага приділяється груповому навчанню та експерименту. Британський університет третього віку функціонує без будь-якої постійної фінансової допомоги, тому учні мають бути готові самостійно вирішувати проблеми свого навчального закладу.

У Японії спеціальні заняття для літніх почали створювати у 60-х роках. Організації, діючі в рамках японської системи освіти, пропонували різноманітні програми, починаючи з комунальних проблем і закінчуючи навчанням жінок, матерів у період догляду за дитиною. У 1965 році уряд доручив місцевій владі розробити систему подальшої освіти для літніх. З 1980 року ця система стала регулярною.

У Фінляндії більше 60-ти років діють народні університети, які приймають усіх бажаючих. Як університети, так і колегії, які займаються стандартною освітою та навчанням дорослих, пропонують освіту всім віковим групам, а також спеціальну освіту літнім. У рамках народних університетів проводяться так звані академії для літніх людей.

У Данії та Швеції навчанням літніх також займаються народні університети. У Данії існують навіть спеціальні університети для пенсіонерів. Їх діяльність фінансується приватними особами, міністерством, а також місцевою владою. Багато організацій, які займаються навчанням дорослих, є у Голландії. П'яти — і семиденні курси проводяться в місцевих центрах чи установах освіти. Їх завдання — допомогти людям похилого віку навчитися переживати зміни в умовах мінливих життєвих ситуацій. За розпорядженням Італійського міністерства освіти організовані курси для осіб похилого віку на рівні початкової та середньої школи. Вони функціонують нерегулярно і не охоплюють великої кількості слухачів. Їх завдання — розширення світогляду літніх людей, залучення до самодіяльності, музичної, художньої, театральної творчості.

У Франції незалежно один від одного розвиваються три галузі навчання дорослих. Перша народилася з традиційного сільського навчання, і зараз її визначають як культурно-громадську. Друга — сфера освітньої діяльності професійних спілок. Третя стосується професійного навчання, яке в останні двадцять років розвивалося дуже інтенсивно і стало домінуючим сектором системи навчання дорослих. Особлива увага приділяється розвитку безперервної освіти для людей з інвалідністю і пенсіонерів. Але, як і вся система французької освіти дорослих, вона орієнтована головним чином на професійне навчання.

У Сполучених Штатах Америки концепція навчання літніх людей отримала назву «elderhostel». Її розробив Мартін Ноултон під впливом позитивних вражень, отриманих після знайомства зі спільнотою, яку зустрів на європейських туристичних базах. Його ідея ґрунтувалася на переселенні цієї неповторної атмосфери на середовищі літніх людей з метою показати їм нові можливості розумного та продуктивного життя в спільноті. Добре складена програма, що об'єднувала навчання, подорожі та пригоди, яка могла б залучити літніх людей до навчання й підтримати процес самовиховання. Це форма навчальної відпустки, під час якої можна

познайомитися з новими людьми, побачити нові місця й отримати нові знання. Курси проводять співробітники закладів вищої освіти. Першу програму було реалізовано влітку 1975 року в університеті Нью-Хемпшир. Протягом сімнадцяти років існування програми «Elderhostel» в ній узяло участь понад 170 тисяч осіб.

У Республіці Польща університети «третього віку» є найбільш популярними інституціями, які займаються навчанням літніх людей. Перший такий університет заснувала професор Халіна Шварц при Медичному центрі післядипломної освіти. Варшавський Університет третього віку, орієнтований на французький досвід, розпочав свою діяльність 12 листопада 1975 р. Сьогодні в Польщі діє 22 університети третього віку, а в останні роки в країні взято курс на створення федерації польських університетів третього віку. Єжи Халіцьки виділяє наступні освітні цілі, що реалізуються в польських інститутах:

- попередження старості: програма університетів ставить за мету подолання негативних ознак старіння за допомогою пропаганди психічної та фізичної активності;

- бажання збільшити й поглибити знання: йдеться про залучення слухачів у процес постійної освіти;

- підготовку до пенсії: проводяться семінари з психології та філософії життя, встановлюються контакти з іншими людьми.

- підготовку до громадської діяльності: слухачі університетів вчаться під девізом: «Працюючи для себе, ставиш корисним для інших», беруть участь у громадських акціях допомоги інвалідам, у групах взаємодопомоги. Для реалізації освітніх цілей використовуються такі дидактичні форми, як лекції, семінари для груп за інтересами, групи самонавчання, екскурсії, відвідування театрів тощо.

У Польщі установами, призначеними для освіти всіх громадян є загальні університети. Найбільш сильний вплив вони мали в маленьких містечках і селах. У сільських загальних університетах навчалися разом три покоління:

молодь, люди середнього віку та літні від 16 до 80 років. Поява університетів третього віку мала широкий суспільний контекст в розпал масових молодіжних виступів. Надання можливості літнім людям навчатись в академічних закладах вищої освіти виявилось стабілізуючим фактором зв'язку поколінь. Однією з основних причин появи університетів третього віку було зростання популяції літніх. Французькі університети третього віку приймали різні організаційні форми і були порізному пов'язані з академічними закладами вищої освіти. Ті, хто за станом здоров'я не міг брати участь у заняттях, користувались послугами групи взаємодопомоги.

Ідея Університетів третього віку швидко розповсюдилась у багатьох країнах світу: У Польщі в даний час існує 110 таких закладів, де навчається 25 тисяч слухачів; у Німеччині у 60 закладах навчаються понад 30 тисяч людей літнього віку, більшість із яких (58%) складають жінки; у Китаї налічується 6 тисяч Університетів третього віку і 1 млн. слухачів.

Міжнародний досвід реалізації «Університетів третього віку» відображений у 5 моделях:

- західноєвропейська або «Vellas»-модель, яка тісно пов'язана із академічним закладом вищої освіти, або є його складовою частиною;
- англосаксонська модель, яка особливо практикується у Великій Британії та різних англосаксонських країнах, де домінуючою рисою є самоорганізація в навчанні;
- північноамериканська франкомовна модель наслідує «Vellas»- модель, проте з вагомою участю студентів у плануванні курсів;
- південноамериканська модель на основі «Vellas» із залученням до навчання переважно всього населення літнього віку;
- китайська модель сфокусована на житті спільноти та збереженні традиційної культури.

Освітні заходи, які спрямовані на підтримку життєдіяльності людей похилого віку, стали основою для аналізу міжнародного досвіду створення та подальшого функціонування університетів «третього віку» в інших країнах. Це

дає підстави стверджувати про необхідність застосування в Україні найкращих міжнародних практик у вирішенні багатьох соціальних проблем людей похилого віку, в тому числі шляхом освіти.

В Україні також існує досвід реалізації соціального проекту «Університет третього віку». Міністерство соціальної політики України у 2008 році запропонувало пілотний проект «Університети третього віку», що покликаний підтримувати людей похилого віку і допомогти їм комфортно почуватися у сучасному світі. Перший університет відкрився того ж року в Ковелі на Волині — на базі територіального центру соціально-побутової реабілітації. Другий невдовзі з'явився в Кременчуці — на базі Кременчуцької філії Дніпропетровського університету економіки і права. А у вересні 2009 року, на базі територіального центру №2 у Шевченківському районі м. Київ. Зараз ці заклади відкриті майже у всіх територіальних центрах. Основними завданнями університету: інтелектуальний розвиток студентів, тренування пам'яті та уваги та, найголовніше, — спілкування. У цих закладах вони отримають необхідні для повноцінного існування в сучасному світі знання, відчують себе потрібними, усвідомлять, що життя продовжується і межі пізнання не існує. А ще «університет третього віку» дозволить пенсіонерам розкрити у собі ті таланти, які були притиснуті сірими буднями, роботою, клопотами і родинними проблемами. У жовтні 2009 року за ініціативи Університету імені Альфреда Нобеля та за підтримки Дніпропетровської міської ради був створений спільний соціальний проект для літніх людей міста. Впродовж 7 років цей проект впроваджували у життя викладачі та співробітники Університету ім. Альфреда Нобеля разом із соціальними службами міста. За цей час слухачами Університету третього віку вже стали більш ніж 2000 пенсіонерів міста. Вони змогли не тільки знову відчути себе студентами на лекціях з економіки, права, психології, культурології тощо, але й опанувати комп'ютерну грамотність, відвідувати виставки в музеї та артгалереї, самотужки створювати яскраві свята, опанувати дихальними вправами і протистояти хворобам. Важливою складовою розвитку цього проекту в Україні були зустрічі слухачів з

провідними діячами влади, культури, соціального захисту, під час яких відбувався творчий діалог. «Університет третього віку» – це вид соціального навчання, який відноситься до неформальної освіти, він не ставить за головну мету отримання основної професії та подальше працевлаштування, а дає персональний розвиток, соціальну адаптацію та збереження активної життєвої позиції людей похилого віку. Накопичення нових знань дозволяє слухачам реалізувати свої здібності, залишатися самостійними і бути менш схильними до стресових ситуацій у кризовий період.

«Університет третього віку» як додаткова освіта людей похилого віку набуває все більшого значення в світі. Дозволяє не тільки підвищувати власну самооцінку, але й відкрити перспективи професійного та особистісного самовдосконалення та продовжувати приносити користь суспільству. Специфіка освіти людей похилого віку полягає у тому, що її контингентом є люди, які поєднують навчальну діяльність з особистим життєвим досвідом. Але на цей вид освіти не можна перекладати традиційні постулати педагогічної теорії, форми і методи навчання.

3.2. Університет третього віку, як соціальна активність людей похилого віку.

На міжнародному форумі «Старше покоління» у 2016 р. директор Міжнародного інституту старіння ООН М. Формоза заявив про необхідність оновлення концепції університетів третього віку та завдання розвивати університети четвертого віку, переважно в закритих закладах для людей похилого віку, а також у сільській місцевості. Університети третього віку повинні реагувати на те, що в ряді розвинених країн літні люди виходять на пенсію достроково заради того, щоб реалізувати власні підприємницькі ідеї. Інший варіант — коли вони залишаються працювати за умов, що організації відповідно адаптують графік праці та робочі місця. Таку категорію літніх людей називають тими, хто вступив у молодість чи навіть дитинство власної старості (entering the infancy of their second adulthood), і саме для них необхідно

створювати освітні можливості для нової кар'єри. Навчання людей похилого віку носить особистісно орієнтований характер, є максимально індивідуалізованим до освітніх потреб літніх людей, залежить від їхнього рівня освіти, світогляду, життєвого досвіду; створюється атмосфера поваги, партнерства, що базується на емпатії, взаємодопомозі, толерантності, прийнятті, безпеці, психологічному комфорту слухачів і викладачів Університетів третього віку. Події у світі, пов'язані із пандемією Covid, війна в Україні концептуально змінили підходи до освіти людей похилого віку. Основними формами освіти «упродовж життя» (lifelong learning) і «шириною в життя» (lifewide learning) є неформальна та інформальна освіта.

Вчитись справді ніколи не пізно. Університет третього віку це не окремий заклад освіти, а зазвичай відділення, курси чи навчальні групи при територіальних центрах, освітніх чи культурних інституціях. Їх відвідувачами є переважно літні люди похилого віку. В Україні такі програми працюють на базі університетів (у містах), при центрах надання соціальних послуг і громадських організаціях, у бібліотеках та в інших місцях. Люди похилого віку, які бажають знайти в навчанні та нових видах діяльності можливості для саморозвитку та самореалізації, прагнуть бути корисними своїй громаді та навіть заробляти гроші, це та аудиторія на яку спрямована ця програма.

Поняття «третій вік» асоціюється з переходом особистості з професійної до постпрофесійної фази життя й набуттям можливості для втілення концепції освіти впродовж життя та моделі «успішного старіння». Університет третього віку це організація взаємодопомоги, в якій є назалежна організація процесу навчання. Він відкритий для всіх людей літнього віку. Основною метою діяльності університету є навчання заради власного задоволення, а не задля здобуття кваліфікації чи диплому, члени університету пропагують цінності безперервного навчання і переваги участі у житті університету.

У територіальному центрі Подільського району міста Полтава велику увагу приділяють університету третього віку. Соціальна активність підопічних у цьому університеті є одним із важливих пріоритетів.

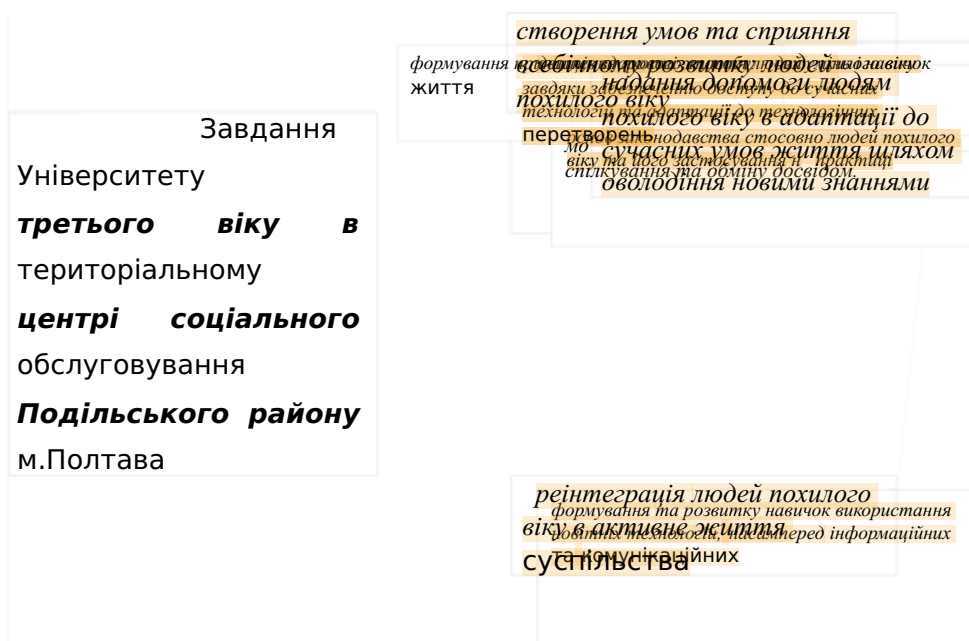
В Університеті третього віку є такі предмети:

- літературний,
- мистецький,
- комунікаційних та інформаційних технологій,
- основ медицини,
- здорового способу життя,
- іноземних мов та інш.

Мета університету третього віку - реалізація принципу навчання впродовж життя, формування позитивного соціального впливу на особистість у постпрофесійний період, виявлення потенційних ресурсів для розвитку та саморозвитку, соціалізації, інтеграції до суспільного життя для активної, продуктивної діяльності в інтересах особистості, суспільства, держави.

Узагальнений вплив університету на сфери життєдіяльності літньої людини:

- Засіб соціального захисту і психологічної стабільності.
- Спосіб інтеграції в комунікативний і культурний простір.
- Активна діяльність, спрямована на самореалізацію особистості

Навчання в «Університетах третього віку» здійснюється, як викладачами, так і волонтерами. Принцип «рівний-рівному» є одним із основоположних в організації надання послуги і передбачає якомога ширше залучення до викладання та проведення занять людей похилого віку, які мають відповідний досвід та освіту, обізнані з темою та проблемами, що передбачені програмою.

Навчання людей похилого віку передбачає врахування життєвого досвіду та наявних знань, навичок слухачів, інтерактивну форму взаємодії між учасниками навчального процесу.

У навчальному процесі застосовуються, як традиційні методи навчання, так і тренінгові методики, модульне навчання, які базуються на методах навчання дорослих. При організації навчального процесу необхідно враховувати індивідуально-фізіологічні особливості слухачів, стан здоров'я та потреби. Оптимальна наповнюваність навчальних груп 15 осіб, можлива і більша чисельність, але вона, як правило, не повинна перевищувати 25 осіб. При плануванні лекцій у навчальному курсі кількість учасників може бути збільшена. Організація місць для навчання відбувається з урахуванням індивідуальних особливостей слухачів (порушення слуху, зору тощо). Кількість та тривалість занять планується з урахуванням фізичних можливостей (тривалість заняття не перевищує 45 хвилин). Навчальний процес передбачає перерви. Викладач слідкує за силою голосу, говорить повільно, м'яко, звертає увагу на самопочуття слухачів протягом усього заняття. Основний принцип організації навчання є отримання літніми людьми похилого віку задоволення від навчання та участі в навчальному процесі.

Територіальний центр соціального обслуговування заохочує людей похилого віку, видаючи їм сертифікати, що підтверджують опанування слухачами базової програми відповідного курсу.

В Університеті впроваджено просвітницьку діяльність, відбувається сприяння подовженню активної участі людей похилого віку в житті суспільства, здійснюється допомога пенсіонерам вийти зі стану самотності та додати їм позитивних емоцій спілкуватися, об'єднати літніх людей в єдину дружню команду, надати їм можливість отримувати нові знання, подорожувати, жити повноцінним життям.

Основною формою діяльності університету є функціонування груп за інтересами. Групи формуються за умови двох і більше осіб, зацікавлених у

певній тематиці. Вони бувають неформальними самофункціонуючими навчальними групами, групами онлайн курсу та групи, яку веде викладач.

Послуга «Університет третього віку» реалізовує принцип навчання людей старшого віку впродовж всього життя та підтримки їх фізичних, психологічних та соціальних здібностей відповідно до меморандуму безперервної освіти Європейського Союзу. Викладання в цих університетах може здійснюватися на основі підходів, які базуються на ідеях зв'язку поколінь. Спілкування з молодими викладачами може генерувати позитивний настрій у людей похилого віку, допомогти згадати роки своєї молодості, відчути себе молодими й активними. Молоді викладачі розширюють свій професійний і життєвий досвід, передаючи «старшим» свої знання, уміння і навички з того чи іншого виду професійної діяльності. Між старшим і молодим поколінням реалізується духовно-освітній діалог, як наслідок зближення світогляду, життєвих цінностей, рівноправності, поваги, довіри один до одного.

Основна мета «Університету третього віку» — створення умов для зміни життєвих установок і стереотипу поведінки людей похилого віку:

- відхід від пасивної поведінки і формування нової моделі особистісної поведінки шляхом залучення людей похилого віку в освітній процес, збільшення ступеня їх участі в суспільному житті;
- підтримка фізичного та інтелектуального здоров'я, сприяння зайнятості та об'єднанню, розширення світогляду, підвищення якості життя літніх людей;
- організація такої діяльності, що створює умови для спілкування, самореалізації та активної участі в житті.

Сьогодні концепція навчання впродовж всього життя прийнята і здійснюється в більшості розвинутих країн світу. Заклади вищої освіти виступають партнерами територіальних центрів соціального обслуговування. Серед них: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, Кам'янський державний технічний університет, Львівський державний університет фізичної

культури, Кременчуцький інститут Дніпропетровського університету економіки і права, Чернігівський національний технологічний університет.

Висновок до третього розділу.

В розділі були порівняні та проаналізовані основні підходи до визначення поняття соціальної активності людей похилого віку в Україні та далекому зарубіжжі. Можна зробити висновок, що кожен вчений, як український так і зарубіжний вкладає свій особистий акцент у поняття соціальної активності людей похилого віку, але майже всі вони виділяють позитивний вплив соціальної активності на психологічний стан людей похилого віку, а іноді і на фізичний. Саме участь людей похилого віку у соціальній активності, «суспільної самодіяльності» може багато в чому розв'язати їхні проблеми та частково забезпечити умови для активного способу життя.

Отже, коли ми говоримо про розвиток соціальної активності людей похилого віку, необхідно згадати, що активність має двосторонній напрямок. З одного боку соціальна політика держави спрямовує весть рух і програми для «активного старіння», формуються різні програми, проекти, університети третього віку задля активності літніх людей, а з іншого боку – долаються негативні стереотипи щодо старості, проводиться психологічна робота саме з цією категорією осіб. Програми, які розглянуті у роботі забезпечують певну роль кожної людини похилого віку у суспільстві, задоволення її потреб, забезпечення самовдосконалення літньої людини, рівня розвитку, здібностей у сферах суспільного життя.

Шанобливе і соціально відповідальне ставлення до людей похилого віку — запорука і гарантія добробуту наступного покоління, яке стане на їх місце в майбутньому. У людей похилого віку є суспільно важливе завдання — показати наступним поколінням, що старість — це не вирок, а повноцінний етап життя, який може бути активним та творчим. Якщо згадати активних бабусь і дідусів, які відвідують гуртки, екскурсійні поїздки, університет третього віку у територіальному центрі Подільського району м.Полтави, можна

дати висновок, що вони дадуть фору і багатьом молодшим українцям, і це ще раз доводить: молодість — це те, що всередині, цю особливу енергетику неможливо втратити навіть із роками. Попри війну, багато пенсіонерів виявляють захоплення, на які раніше не мали часу чи можливостей. Вони відкривають для себе спорт, літературу, музику, розвиваються у сфері комп'ютерних технологій. Такі заняття не лише приносять їм радість і задоволення, але й підтримують той самий душевний вогонь.

100	http://ipood.com.ua/data/project_NFDU/FULLZbirnyk_confProect_2021.pdf		0.16%
101	https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/3676/1/Lifarieva___Problema%20sotsialno-pedahohichnoi%20pi	6 джерел	0.15%
102	http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5709/1/6019_IR.pdf	27 джерел	0.15%
103	http://www.geum.ru/next/art-20820.leaf-13.php		0.15%
104	http://adult-education-journal.com.ua/index.php/aej/article/view/43	5 джерел	0.15%
105	http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1562/1/%d0%9e%d0%bf%d0%b0%d0%bd%d0%b0%d1%81%d0%b5%d0%...		0.15%
107	http://www.tr.s.gov.ua/index.php/en/2-uncategorised?start=54	8 джерел	0.15%
108	https://msu.edu.ua/educationandscience/wp-content/uploads/2018/05/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0	2 джерела	0.14%
110	https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/10888/1/%d0%97%d0%91%d0%86%d0%a0%d0%9d%d0%98%d0	14 джерел	0.14%
111	https://shostka-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/16-Pro-diyalnist-u-SHostkynskij-miskij-terytorialnij-gromad	2 джерела	0.14%
112	http://eKhSUIR.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/6760/psychology_02_3_ukr.pdf?isAllowed=y&sequence=1		0.14%
113	https://www.studsell.com/view/113044/?page=8	18 джерел	0.13%
114	https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/4852/1/sosialgerontology.pdf		0.13%
117	http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6588/%e2%84%96%206%2c%202020.pdf?isAllowed	2 джерела	0.13%
118	https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5541/1/%D0%9F%D0%9E%D0%A2%D0%A0%D0%95%D0%91%D0%98%20%D...		0.12%
119	http://so.tern.gov.ua/ua/osxfile/pg/270313713351262_d5_1o	8 джерел	0.12%
120	http://deafconsul.narod.ru/Uc121.html		0.12%
121	https://shron1.chtyvo.org.ua/Dnistrianskyi_yroSlav/Heopolytyka.pdf	28 джерел	0.11%
124	http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4007/1/2830_IR.pdf		0.11%
125	http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5708/1/6018_IR.pdf	2 джерела	0.11%
126	http://gayvoron.kr-admin.gov.ua		0.11%
127	http://global-national.in.ua/archive/2-2014/171.pdf		0.1%

129	https://lib.iitta.gov.ua/733599/1/Polozhenia_UTV_Anishchenko.pdf		0.1%
131	https://lyceum.khnnra.edu.ua/wp-content/uploads/2017/05/Zbirn_Mater_Konf.pdf	3 джерела	0.1%
132	https://uchika.in.ua/socialena-robota-z-riznimi-kategoriymi-kliiyentiv.html?page=3	4 джерела	0.1%
133	https://www.chortkivmr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/77-dodatok.pdf	2 джерела	0.1%
134	https://ua-referat.com/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D...		0.09%
135	https://dspace.lgpu.org/bitstream/123456789/253/1/V2012_4_1.pdf	2 джерела	0.09%
136	http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/529/1/220_Naykovi_zapiski.PDF	3 джерела	0.09%
137	http://sotszahist.mk.ua/index.php/images/index.php?option=com_content&view=article&id=1313&Itemid=27	4 джерела	0.09%
138	http://ecopsy.com.ua/data/conf_2023_knu/tezy_knu_socwork_03_2023.html		0.09%
139	https://ua-referat.com/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0...	2 джерела	0.09%
140	http://www.zhydachivrd.org.ua/?page=ter_centra		0.09%
141	https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2023-11/%D0%A2%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D...		0.09%
142	http://mykolaiv.lviv.ua/rda/doc-rda/perelik-administrativnih-poslug.html		0.09%
143	http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/17797/2/Prezybailo_dis.pdf		0.09%
144	http://savran-rda.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=27768&id=388		0.09%
145	http://sgs.gov.ua/documents/standarts/standarts.pdf		0.09%
146	http://academy.gov.ua/humanity/pages/dop/7/files/e8c86c68-c352-4d42-bc59-c1f8bafc1fca.pdf	9 джерел	0.08%
147	http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18327	18 джерел	0.08%
149	http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/1671		0.08%
150	http://innovpedagogy.od.ua/archives/2021/31/part_2/31-2_2021.pdf		0.08%
151	http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/15322	5 джерел	0.08%
152	http://yu.mk.ua/quertsit/page11.html	14 джерел	0.08%

153	http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/14397	2 джерела	0.08%
154	https://hdzva.edu.ua/wp-content/uploads/2018/07/op-205-lg-mag..pdf	4 джерела	0.07%
155	http://repository.ubs.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2072/Semiv%2018_social%20responsibility.pdf?isAllowed=yu!	6 джерел	0.07%
156	https://mydisser.com/dfiles/36493532.doc		0.07%
158	http://culturalstudies.in.ua/2008_petrova_22.php	6 джерел	0.06%
159	http://studlancer.net/ua/trade/detaildone/790		0.05%
160	https://works.doklad.ru/view/wzGjoQB53HA/all.html	9 джерел	0.05%
161	https://oblrada-pl.gov.ua/uploads/lstud/2011/03.pdf		0.05%
162	http://dnu.dp.ua/docs/facults/fsocgum/sociologia/Sociologichni_diskursy_2019.pdf		0.05%
163	http://www.health-ua.com/multimedia/7/0/3/6/3/1663860443.pdf	2 джерела	0.05%
165	https://documentsite.net/2565837		0.05%
166	https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Pravoznavstvo_profilnyi_riven_pidruchnyk_dlia_11_klasu_zakladiv_za	17 джерел	0.05%
167	http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/14335/1/%d0%94%d0%be%d0%bc%d0%b5%d0%b4%d0%b8%d1%87%d0%bd...		0.05%
169	http://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/dep-ohor-zdor/265.pdf	5 джерел	0.04%
170	http://zavantag.com/tw_files2/urls_31/972/d-971905/7z-docs/1.pdf	9 джерел	0.04%
171	http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/5090		0.04%
172	https://ehs.eeipsy.org/index.php/ehs/issue/download/14/PDF20.3.2		0.04%
173	http://sotsdepart.mk.ua/index.php?Itemid=199&id=82&option=com_content&view=article		0.04%
174	https://divovo.in.ua/socializaciya-ditej-invalidiv-realizaciya-simejnoyi-politiki.html?page=2		0.04%
175	https://rozdilna-rda.odessa.gov.ua/files/rozdilna-rda/files/finuprav/programi/2019/nakaz_10-ad.pdf		0.04%
176	http://www.nikopol-mrada.dp.gov.ua/servisi/vidpovidi/shanovna-laryso-oleksandrivno		0.04%
177	https://csn.chnu.edu.ua/news/chnu-u-rejtyngu-najkrashhyh-universytetiv-svitu-2021	4 джерела	0.04%

178	https://www.studmed.ru/view/pdpala-tv-skotarstvo-tehnologya-virobnicva-moloka-ta-yalovichini_4863e9f7b43.html?	4 джерела	0.04%
179	https://www.researchgate.net/publication/341437172_Pathogistological_changes_in_the_lungs_of_Felis_silvestris_catus_when_i...		0.04%
180	https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/1105/1/191125_2049_A5_materialPeremotKonferencii%20%282%29.pdf	3 джерела	0.04%
181	http://www.univ.kiev.ua/content/upload/2020/-2087732530.pdf		0.04%
183	http://www.zhmerinka-adm.gov.ua/pages/vidlennja-sotsialno-pobutovoji-adaptatsiji-	2 джерела	0.04%
184	http://azbook.net/book/109-uchebnaya-programma-po-kursu-yekonomika-predpriyatiya/12-v-i-i-n-v-e-s-t-i-c-i-o-n-n-a-ya-d-e-ya		0.04%
186	http://ephsheir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/2492/1_2015.pdf		0.04%
187	http://www.economy-confer.com.ua/download.php?file=file_1521658041.pdf		0.04%

Джерела з Бібліотеки

31

23	Студентська робота	ID файлу: 1015722352	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	2 джерела	0.69%
25	Студентська робота	ID файлу: 1016024762	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.67%
43	Студентська робота	ID файлу: 1015908159	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.44%
48	Студентська робота	ID файлу: 1013509171	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.36%
49	Студентська робота	ID файлу: 1015976925	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.36%
50	Студентська робота	ID файлу: 1004245825	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.35%
56	Студентська робота	ID файлу: 1013088543	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.34%
64	Студентська робота	ID файлу: 1004245824	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.29%
65	Студентська робота	ID файлу: 1013803176	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.29%
73	Студентська робота	ID файлу: 1015821316	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.27%
74	Студентська робота	ID файлу: 1014959113	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.26%
75	Студентська робота	ID файлу: 1004245802	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.26%
94	Студентська робота	ID файлу: 1015865859	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...		0.19%

106	Студентська робота	ID файлу: 1004245777	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.15%
109	Студентська робота	ID файлу: 1015983250	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.14%
115	Студентська робота	ID файлу: 1015934860	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.13%
116	Студентська робота	ID файлу: 1013565438	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.13%
122	Студентська робота	ID файлу: 1013110369	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 2 Джерело	0.11%
123	Студентська робота	ID файлу: 1016044907	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.11%
128	Студентська робота	ID файлу: 1013551253	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.1%
130	Студентська робота	ID файлу: 1015866983	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 2 Джерело	0.1%
148	Студентська робота	ID файлу: 1014301462	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.08%
157	Студентська робота	ID файлу: 1015946441	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 2 Джерело	0.06%
164	Студентська робота	ID файлу: 1013568204	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.05%
168	Студентська робота	ID файлу: 1014562349	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.04%
182	Студентська робота	ID файлу: 1015746407	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.04%
185	Студентська робота	ID файлу: 1015683509	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.04%